

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

szakdolgozat Szimcsera János.docx

Ким подано:

Ерік Марусич

Дата перевірки:

2024-05-22 12:10:26

Дата звіту:

2024-05-22 15:38:12

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

44

Кількість слів:

12462

Схожість 2%

Збіг: 19 джерела

Вилучено: 17 джерела

Інтернет: 16 джерела

DOI: 0 джерела

База даних: 0 джерела

Перефразовування 0%

Кількість: 12 джерела

Перефразовано: 217 слова

Цитування 1%

Цитування: 22

Всього використано слів: 269

Включення 0%

Кількість: 0 включення

Всього використано слів: 0

Питання 0%

Замінені символи: 0

Інший сценарій: 5 слова

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ІСТОРІЯ ГАЙДУДОРОЗЬКОГО РУХУ ДО СТВОРЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
УГОРСЬКОМОВНОЇ ЄПАРХІЇ, 1868-1912 РР.

СІМЧЕРА ЯНОШ ІВАНОВИЧ

Студент IV-го курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Спеціальність: Середня освіта (Історія)

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 20__

Науковий керівник:

Молнар Федір Федорович
доктор філософії, доцент

Завідувач кафедри :

Чотарі Юрій Юрійович
кандидат історичних наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 2024 року

Протокол № _____ / 2024

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота
ІСТОРІЯ ГАЙДУДОРОЗЬКОГО РУХУ ДО СТВОРЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
УГОРСЬКОМОВНОЇ ЄПАРХІЇ, 1868-1912 РР.

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконав: студент IV-го курсу

СІМЧЕРА ЯНОШ ІВАНОВИЧ

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Спеціальність «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник: **МОЛНАР ФЕДІР ФЕДОРОВИЧ**

доктор філософії, доцент

Рецензент: **ДАНЧ ЮРІЙ ЯНОШОВИЧ**

старший викладач

Берегове

2024

Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem- és Társadalomtudomány Tanszék

**A HAJDÚDOROGI MOZGALOM TÖRTÉNETE AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR
AJKÚ EGYHÁZMEGYE FELÁLLÍTÁSÁIG, 1868-1912**

Szakdolgozat

Készítette: Szimcserea János

IV. évfolyamos Középfokú oktatás (történelem)

szakos hallgató

Témavezető: Dr. Molnár Ferenc

PhD, docens

Recenzens: Dancs György

oktató

ЗМІСТ

ВСТУП	6
I. РОЗДІЛ.....	7
А КОРОТКА ІСТОРІЯ ГРЕКО КАТОЛИЦЬКИХ УГОРЦІВ	7
1.1 Історія угорців східного обряду до заснування Мукачівської єпархії	7
1.2 Створення Мукачівської греко-католицької єпархії.....	10
1.3 Союзні церковні організації в Угорщині	13
II. РОЗДІЛ	16
РУХ У ГАЙДУДОРОЗІ	16
2.1 Використання угорської літургійної мови до руху Гайдудорога	16
2.2 Попередники Гайдудорогського конгресу.....	18
2.3 Створення Гайдудорогського конгресу та агентства	20
2.4 Спроби заснувати незалежну єпархію	24
2.5. A Magyar Görögkatolikusok Egyesülete és annak tevékenysége.....	26
2.6 Створення Гайдудорогської єпархії	28
ВИСНОВОК (УГОРСЬКОГОЮ МОВОЮ).....	32
ВИСНОВОК.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	36
ДОДАТКИ.....	39

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
I. FEJEZET.....	7
A GÖRÖGKATOLIKUS MAGYAROK VÁZLATOS TÖRTÉNETE	7
1.1 A keleti szertartású magyarok története a Munkácsi Egyházmegye megalapításáig	7
1.2 A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felállítása	10
1.3 Uniós egyházszervezetek Magyarországon	13
II. Fejezet.....	16
A HAJDÚDOROGI MOZGALOM.....	16
2.1 A magyar liturgikus nyelv használata a hajdúdorogi mozgalom előtt	16
2.2 A hajdúdorogi kongresszus előzményei.....	18
2.3 A hajdúdorogi kongresszus és a helynökség megalapítása	20
2.4 Kísérletek egy önálló egyházmegye megalapítására.....	24
2.5. A Magyar Görögkatolikusok Egyesülete és annak tevékenysége.....	26
2.6 A hajdúdorogi egyházmegye megalapítása.....	28
ÖSSZEFOGLALÓ	32
ÖSSZEFOGLALÓ UKRÁN NYELVEN	34
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE	36
FÜGGELÉK.....	39

BEVEZETÉS

Szakedolgozatom témája: *A hajdúdorogi mozgalom története az önálló magyar ajkú egyházmegye felállításáig, 1868-1912.* Munkámban a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításához vezető eseményeket szeretném bemutatni.

A 19. század a történelem során egy olyan időszakot jelentett, amikor Európa számos területén megrázó változások zajlottak le, amelyek széles körben érintették a társadalmat, a politikát és a vallást. Ez az évszázad nemcsak az ipari forradalom kiteljesedésének korszaka Közép-Európában, amely hatalmas gazdasági fejlődést hozott magával, hanem ebben az időszakban számos mozgalom és egyéni kezdeményezés jött létre, amelyek hatással voltak a magyar társadalomra és vallási identitásra. Ebben az időben a görögkatolikusok számára kiemelkedő jelentőséggel bírt a hajdúdorogi mozgalom, amely a 19. század második felében bontakozott ki. Ekkoriban a görögkatolikusok sok nehézséggel néztek szembe, beleértve a társadalmi megkülönböztetést és a politikai elnyomást. Ez a mozgalom nem csupán vallási jellegű eseményeket és változásokat hozott, hanem olyan társadalmi, politikai és kulturális hatásokat is, amelyek befolyásolták az egész északkelet-magyarországi régiót. Hajdúdorog, mint a mozgalom központja, a Hajdúkerület legjelentősebb városa volt a korabeli Magyar Királyság területén. A hajdúdorogi mozgalom azonban nem korlátozódott le pusztán a városra, hanem széles körben terjedt és hatást gyakorolt a régió és a Magyar Királyság területén lévő görögkatolikus közösségekre. A kutatás objektuma a magyar ajkú görögkatolikusok története a 19–20. században. A Hajdúdorog központtal indított mozgalom, amelynek célja egy önálló egyházigazgatási egység (vikariátus vagy egyházmegye) létrehozása, illetve annak elérése, hogy magyar nyelvű szertartásokat végezhesse. A munka célja, hogy a meglévő szakirodalomra és a publikált forrásokra alapozva bemutassa azt a folyamatot, amely 1912-ban egy önálló magyar ajkú görögkatolikus egyházmegye felállításához vezetett.

Motivációm a munka megírásához az volt, hogy egy átfogó képet tudjak adni a kutatóknak a hajdúdorogiak mozgalmáról. A kutatás típusa – szekunderkutatás. A munka megírása során elsősorban Véghseő Tamás, Pirigyi István, Janka György és Molnár Ferenc munkáit, valamint Farkas Lajos és Petrus Jenő visszaemlékezéseit, valamint a byzantinohungarica online adatbázisán megtalálható publikációkat és forrásgyűjteményeket használtam fel. A kutatás helyszínéül szolgált még a Görögkatolikus Metropóliai és Főegyházmegyei Levéltár.

I. FEJEZET

A GÖRÖGKATOLIKUS MAGYAROK VÁZLATOS TÖRTÉNETE

1.1 A keleti szertartású magyarok története a Munkácsi Egyházmegye megalapításáig

Ha a magyarországi görögkatolikus egyházzal szeretnénk beszélni, akkor annak az eredetét a 17. századtól kell kezdenünk. Ebben az időszakban a vallási hovatartozás sokkal fontosabb volt, mint a nemzeti identitás. A jelenkori egyháztörténet-írás a 16-17 századot a felekezetszerveződés korának nevezi. A tridenti zsinatot követően az újjászerveződött katolikus egyház elkezdett újra kapcsolatba lépni a keleti keresztény közösségekkel.¹

Az egyház történelmének, hanem egyik legfontosabb zsinatja az a firenzei zsinat volt. A cél az volt, hogy helyreállítsák az egyház egységét, azaz felszámolják az 1054-es egyházszakadás következményeit. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy az akkori bizánci vezetés felismerte a Konstantinápolyra leselkedő török fenyegetést, és úgy gondolta, hogy az egyház egyesítése segítene visszaverni a török sereget. A hosszas tárgyalások után több kérdésben is sikerült egyezséget kötniük a feleknek. Az egyezséget a kijevi metropolita Izidor is aláírta, de nem volt hosszú életű, mert a bizánci küldöttség nem tudta meggyőzni az ottani egyházi vezetőket a Rómával való egyesülésről. Azért is nem, mert a bizánciak emlékezetében még mindig jelen voltak a IV. Keresztes hadjárat során elkövetett templomrombolások és fosztogatásoknak a képe. Még a közelgő török fenyegetés sem tudta ezt megváltoztatni.²

Mivel az 1439-es firenzei unió során meghatározott módszer szerint történtek meg az egyes egyházi uniók a régióban. Ennek az volt a lényege, hogy a két fél tárgyalás útján határozta meg az unió feltételeit. A tridenti modell szerint a keleti fél már egyszerűen csak elfogadja a katolikus hitvallást, úgy ahogy azt előírják nekik, valamint elfogadja a római pápa fennhatóságát. A Lengyelországban élő ruténok a 16. század végén tárgyalásos úton szerették volna elérni az uniót, de a küldöttjeik gyorsan megtapasztalták a római Szentszék szemléletváltását. A breszti unióra már az új szemlélet szerint került sor, amit 1596. október 16–20. között megtartott zsinaton mondtak ki.

¹ VÉGHSEŐ Tamás: *A görögkatolikusság szerepe a ruszin-magyar kapcsolatokban*. Az előadás az Együtt az úton – magyarok és ruszinok című konferencián hangzott el 2018. február 3-án, Nyíregyházán. (Rendező – az Országos Ruszin Önkormányzattal együttműködve – a Charta XXI Egyesület.) Interneten: <https://chartaxxi.eu/veghseo-tamas-a-gorogkatolikussag-szerepe-a-ruszin-magyar-kapcsolatokban>. [Megtekintés ideje: 2024.04.10.]. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ 2018.)

² VÉGHSEŐ Tamás: *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás. Magyar görögkatolikusok*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2023. 14. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ 2023.)

Ebben az időben a Magyar Királyságon belül ilyen próbálkozásra nem volt példa, mivel a királyságban élő ruszinok egyházszervezete jóval elmaradottabb volt a lengyelekénél.³

Az ungvári uniót két sikertelen kísérlet előzte meg. Az egyik az Drugeth György nevéhez kötődik, a főúr 1605-ben tért át a katolikus hitre. Jobbágypai azonban ortodox vallású ruszinok voltak, akik nem szerettek volna Róma fennhatósága alá tartozni. Drugeth ezért jezsuita hittérítőket hívott birtokaira 1613-ban. A szerzetesek Ungvár és környékén kezdték el a térítést elsősorban a ruszin papoknál, hiszen úgy hitték, hogy a nép majd úgy is követni fogja őket.⁴ A gróf Athanasius Krupeckij przemysli görög püspök támogatására is számíthatott, akinek sikerült több mint 50 ruszin görög lelképásztort maguk mellé állítani. 1614 tavaszán mondták volna ki az uniót a felújított krasznibródi templomban, de a pünkösdi búcsúra odazarándokló 13 ezer ember fellázadt ellenük és csak Drugeth katonái segítségével tudtak elmenekülni.⁵

1618-ban Bethlen Gábor erdélyi fejedelem irányítása alá került Északkelet-Magyarország és ő kezdte el gyakorolni a munkácsi püspök kinevezésének jogát. 1623-ben Petroniust, majd 1627-ben Gregorovics Jánost nevezte a munkácsi püspökség élére. Rövid püspökségük után I. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1634-ben Taraszovics Bazilt tette meg püspöknek.⁶

Taraszovics püspöksége alatt került sor a második kísérletre. A főpásztor megpróbálta titokban tartani a szándékait, felvette a kapcsolatot Lippay György egri püspökkel is, akivel az unió megkötésének lehetőségeiről tanácskoztak. Az unióra 1640 végén került volna sor, de a szervezkedés Rákóczi György és Ballingh János munkácsi várkapitány tudomására jutott, Ballingh Taraszovics püspököt misézés közben fogatta el és záratta börtönbe. Az akkor hatalmon lévő császár, II. Ferdinánd, az Apostoli Szentszék, valamint az ország egyházi és világi vezetői is közbeléptek annak érdekében, hogy Taraszovicsot kiszabadítsák a börtönből.⁷

Az ungvári unió megkötésének egyik főszereplője Drugeth János özvegye, Jakusics Anna volt, aki Ungvárra hívta Parthén Péter jezsuita szerzetest, hogy meggyőzze a rutén papokat az unióval kapcsolatban. Parthén sikerrel járt és Jakusics Anna testvére, Jakusics György egri püspök Ungváron kezdett el tárgyalásokat folytatni a környékbeli rutén papokkal. A tárgyalásokon sikerült megállapodniuk az allábiakról:

„1) A keleti szertartás teljes egészében sértetlen marad;

³ VÉGHSEŐ 2018.

⁴ BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997. 19. (Továbbiakban: BOTLIK 1997.)

⁵ MOLNÁR Ferenc: A magyarországi ruszin egyházszervezet kialakulása és fejlődése. In: *„Ruszin voltam, vagyok, leszek...”*. Szerk.: FEDINEC Csilla, CSERNICKÓ István. Charta XXI Egyesület Gondolat kiadó, Budapest 2019. 74–75., (Továbbiakban: MOLNÁR 2019.)

⁶ DARKÓ Jenő: *A görög szertartásúak története Magyarországon (1000–1792)*. Kandidátusi értekezés. Tortoma Kiadó, Budapest, 1994. 52. (Továbbiakban: DARKÓ 1994.)

⁷ MOLNÁR 2019. 77., BOTLIK 1997. 19.

2) Az egyesültek püspökeit a papok szinódusa választja, az Apostoli Szentszék pedig megerősíti;

3) Az egyesült papság megkapja mindazon egyházi kiváltságokat, melyekkel a latin szertartású papság rendelkezik.”⁸

A tárgyalásokat követően, 1646. április 24-én az ungvári római katolikus vártemplomban 63 ortodox lelkész mondta ki az egyesülést Rómával. Parthén Péter 1664-ben Munkács püspöke lett és püspöksége elején elérte, hogy Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Zemplén vármegyék is egyesülhessenek Rómával. Máramaros területén az uniót ellenző erdélyi fejedelmek által kinevezett püspökök kormányoztak, akik csak később, 1721-ben csatlakoztak az unióhoz.⁹ Miután Parthén Péter munkácsi püspök lett, elkezdte a többi vármegye csatlakozásának az előkészítését az unióhoz. A máramarosi unióra 1733-ban került sor. A kerület püspökeit az erdélyi fejedelem nevezte ki, akik unió ellenesek voltak.¹⁰

A gyulafehérvári unióra az 1690-es évek végen került sor. A román ortodoxok katolizálása Erdély Habsburg kézre kerülését követően valósult meg. Ennek a folyamatnak az elindító a jezsuita szerzetesek voltak. Az ortodox papságnak elnyerte a tetszését az unió kérdése, mivel ez által ők is megkaphattak azokat a jogokat, amivel a római katolikus papság is rendelkezik. 1653-tól olyan törvény volt életben, ami szerint a jezsuitáknak nem engedte meg az Erdély területére való belépést. Baranyi Pál jezsuita szerzetesnek álruhában sikerült bejutnia Erdélybe, ahol a gyulafehérvári katolikus iskola tanítója lett. Baranyi a román püspökkel kezdte meg a tárgyalásokat az unióról. A jezsuiták céljainak elérésében legfőképpen az erdélyi politikai vezetés változása volt segítségükre. Ugyanis 1687–1690 között a Habsburg hadsereggel együtt Erdély területére érkeztek a jezsuiták. 1697-ben Gyulafehérváron a román érsek zsinatot tartott, ahol az unió mellett döntöttek. Az elkövetkezendő évben újabb zsinatot tartottak, ahol megvitatták az egyesülés feltételeit. 1699-ben I. Lipót áldását adta az unióra.

1700. szeptember 4–15. között tartott zsinaton összehívtak a papságot, ahol a románság felemelkedésének egyetlen reményének tartották az uniót. Az új püspököt 1701-ben nevezte ki I. Lipót, aki Atanasienek neveztek. Ekkoriban a liturgikus nyelv még az ógörög volt.¹¹

1692-ben sikerült felszabadítani Nagyváradot a török fennhatóság alól. Nagyvárad egyházmegye akkori főpásztora Benkovich Ágoston volt. A háborúk miatt Erdély területéről a

⁸ PIRIGYI István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. I. kötet. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 20. (Továbbiakban: PIRIGYI 1990.)

⁹ BENDÁSZ István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. 118–119.

¹⁰ SZANTNER Viktor: *A Hajdúdorogi Egyházmegye története a kezdetektől 1920-ig*. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, ELTE BTK, Történettudományi Doktori Iskola, 2010. 69-70. Interneten: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/szantnerviktor/diss.pdf>. [Letöltés ideje: 2024.04.10.] (Továbbiakban SZANTNER 2010)

¹¹ SZANTNER 2010. 70-71.

magyar lakosság jelentősen megfogyatkozott. A helyükre románok és rácok költöztek be. A betelepülő néppel együtt papok is érkeztek, akik a munkácsi püspökhöz kötelezték el magukat. A Rákóczi-szabadságharc miatt az unió folyamata abbamaradt egy kis időre. Az 1717-es éhínség miatt menekülő román néptömeg települt be a területre. Ezzel párhuzamosan a szerb ortodoxok unióellenes törekvésüknek hangot adva, a Habsburgok felhasználták őket a magyar lakosság ellen. Hosszan elhúzódó tárgyalásokat követően, miután bejelentették, hogy ha megkötik az uniót, akkor nem kell párbért fizetni a szerbek felhagytak tiltakozásukkal és 1765-ben megkötötték az uniót.¹²

1.2 A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felállítása

A bizánci rítusú keresztények egyházi helyzete ez idő alatt nem volt teljesen kitisztázva, ami a későbbiekben több problémához is vezetett. A közjog és a kánonjog szerint a munkácsi püspökség nem volt megalapítva. Ebből kifolyólag az sem volt tisztázva, hogy kinek a joga püspököt kinevezni az élére. Báthory Zsófia a püspöki kinevezés jogát magáénak vélte, mivel az a szokás szerint a helyi földesúrnak a jogai közé tartozott. A királyi udvar szerint pedig az unió létrejöttével ez a jog már a főkegyúri jogok közé tartozik.¹³ Mindezekre 1665 után került sor, amikor is Párthén Péter meghalt. Ugyanis az 1665 és 1689 közötti időben kilenc püspököt neveztek ki. Többször is előfordult az, hogy egyszerre több főpásztor is birtokolta a püspöki címet. Ezt az időszakot zűrzavaros állapotok jellemezték, mivel hol Báthory Zsófia, hol I. Lipót császár, hol pedig az esztergomi érsek által kinevezett főpásztor irányította a püspökséget.¹⁴ Az uniós folyamatokat nemcsak az egymással való versengés, hanem az ebben a korszakban bekövetkezett események, mint a Wesselényi-összeesküvés, vagy az 1670. évi Habsburg ellenes felkelés is nehezítették.¹⁵ A kaotikus helyzet felszámolása céljából Kollonich Lipót esztergomi érsek 1689-ben hívta meg Rómából De Camillis János Józsefet, aki egy görög származású szerzetes volt és széles műveltséggel rendelkezett.¹⁶

A katolikus egyházba való belépés mellett az egyik legfőbb érv az volt, hogy ez által a görögkatolikusok is részesülhetnek azokból a jogokból, amiket a tridenti zsinat során alkottak meg. E miatt lehetőségük nyílt arra, hogy a görögkatolikus egyháza olyan felekezetté alakulhatott át, ami megfelelt a kor igényeinek. Ennek fő pontja a tridenti típusú papképzésnek a honosítása. Az állandó

¹² SZANTNER 2010. 72., PIRIGYI 1990. 109-110.

¹³ VÉGHSEŐ 2023. 19-20.

¹⁴ VÉGHSEŐ Tamás: Az ungvári unió előzményei, létrejötte, eredménye. Interneten: In: *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*. Szerk.: TERDIK Szilveszter. Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020. 38–45. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ 2020), PIRIGYI 1990. 138–141.

¹⁵ MOLNÁR Ferenc: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története 1848-1849-ben*. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, ELTE BTK, Történettudományi Doktori Iskola, 2018. 38. Interneten: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/40531/Molnár%20Ferenc%20disszertacio.pdf?fbclid=IwAR22Ea0pRMIS_reFjublPbYKUcjZHh3qdIPb57aOp9s4ht40gMy3XVOMLA. [Letöltés ideje: 2024.04.15.] (Továbbiakban: MOLNÁR 2018)

¹⁶ VÉGHSEŐ 2020. 38–45., PIRIGYI 1990. 138–141.

apképzésre majd csak az 1740-es évektől került sor. Addig a falvakban a papok átadták a tudásukat a fiatalabbaknak. A görögkatolikus papok jogi helyzet nem volt rendezve ebben az időben. A királyi hatalom rendeletekkel megpróbálta a papokat kiemelni a jobbágysorból, de ez ellen a földesurak tiltakoztak. A földesurak összefogtak I. Lipót 1692-es dekrétuma ellen. Azért reagáltak így a nagybirtokosok, mert ha a papokat felszabadítják, akkor ők egy bizonyos mennyiségű adótól is elestek volna, és még ki kellett volna osztaniuk a parochiális földeket is. Nemcsak gazdasági, hanem elvi oka is volt a tiltakozásnak, ugyanis a királynak nem volt jogában ilyen kérdésekben dönteni az országgyűlés megkérdezése nélkül. Ennek a problémának a megoldása majd csak a Munkácsi Egyházmegye megalapításakor került sor.¹⁷

De Camillis János püspök három év leforgása alatt 12 zsinatot hívott össze, aminek a célja a Munkácsi Egyházmegye újra-szervezése volt. A papok az akkori parasztságnak megfelelő öltözékben jelentek meg a zsinaton és a földesurak földjein dolgoztak. Először ezek ellen szeretett volna tenni a püspök és a szatmári zsinaton „szabályozták a papi ruházkodást, előírták, hogy a papok parasztl módjára ne dolgozzanak a más földjén, minden papnak legyen két könyve, amelyben a szülötteket és a házasultakat feljegyzik, minden paróchián legyen kántor és egyházfi, kit a falu köteles eltartani.”¹⁸ A rendelkezéseket azonban csak idővel lehetett érvényesíteni.

1692. augusztus 23-án I. Lipót császár De Camillis kérésére kiváltságlevelet adott ki, amiben az uralkodó felmentette a papokat és a családjukat a jobbágysorból, valamint a földesuraknak telket kellett biztosítaniuk az iskolák és parókiák részére. A gyakorlatban azonban ezt a rendelkezést többször is meg kellett erősíteni az uralkodóknak, mivel a nemesek vonakodtak e rendelkezést teljesíteni. 1703-ban kitört a Rákóczi-szabadságharc és a Kollonich bizalmasának tartott De Camillist elűzték a munkácsi kolostorból.¹⁹

De Camillis János halála után újra kérdésessé vált az, hogy kinek a jogában áll az új munkácsi püspök kinevezése. 1713-ban Telekesi István egri püspöknek Bizánczy Györgyöt nevezte ki a Munkács központú keleti szertartásúak egyházi vezetőjévé. Az egri püspök helynökeként tekintett Bizánczyra.²⁰ A Hitterjesztés Kongregációja 1718. június 20-án foglalkozott az egri és a munkácsi püspökség közti viszony rendezésével. Ekkor került szóba a görögkatolikus papság azon kérése, hogy a primáson kívül más latin püspök ne avatkozzon be az egyházi ügyeikbe. A Kongregáció úgy határozott, hogy a görög papság megyéspüspöke az egri püspök. Ezzel a döntéssel a vita az egri és a munkácsi püspökség között egy időre lezárult, hiszen a jogviszonyt Róma egyértelműen meghatározta.²¹

¹⁷ VÉGHSEŐ 2023. 20-21.

¹⁸ BOTLIK 1997. 26.

¹⁹ BOTLIK 1997. 26-27.

²⁰ PIRIGYI 1990. 146-148.

²¹ SZANTNER 2010. 74.

Bizánczy püspöksége alatt 1721-ben a máramarosi ortodox klérus is csatlakozni kívánt Rómához. 1723-ben alakult meg a máramarosi vikariátus²² ami a munkácsi püspökség alá tartozott. Bizánczyt posztjában Olsavszky Simon István és Blazsovszky György követte. A pápa kinevezése szerint vikárius pozícióban voltak, a király szerint munkácsi püspökök. Olsavszky Mihály Mánuel 1743-ben nevezték ki. 1744-ben Munkácson iskolát alapított.²³

Barkóczy Ferenc egri püspök 1747. május 8-án határozatot adott ki, amely szerint a görögkatolikus papok a latin plébánosok helyetteseinek számítanak. 1748-ban Barkóczy újabb rendeletet adott ki melyben tovább csökkentette Olsavszky jogkörét. Barkóczy ezzel kiváltotta az unitus klérus nemtetszését, akik sérelmük orvoslásáért Rómához fordultak. A Szentszék a bécsi udvaron keresztül szerette volna kivizsgálni az ügyet, de Mária Terézia ezt beszüntette, mivel elhatározta, hogy ő maga fogja rendezni az ügyet. Az uralkodónő 1756. szeptember 16-án a görögkatolikus papoknak adott igazat, és visszaállította jogaikat. A görögkatolikus hívektől beszédet adó az a görög papokat illette és megengedte, hogy ott építsenek templomot, ahol arra igény van. Eszterházy Károly 1761-es egri püspökké választása után két évvel újabb jogfosztásokban részesítette az unitus lelkészeket. Utóbbiak ezért Mária Teréziához fordultak. Az uralkodónő Eszterházyt számonkérte eljárásáért, aki kitartott korábbi véleménye mellett, s nem volt hajlandó változtatni korábbi álláspontján.²⁴

A királynő úgy döntött, hogy az egri és a munkácsi főpásztor közötti konfliktust egy rutén dominanciájú egyházmegye alapításával fogja elrendezni. Döntésében valószínűleg közrejátszott az 1765-ös hajdúdorogi unióellenes mozgalom is,²⁵ aminek a jövőbeli megismétlődését szerette volna megakadályozni. Mária Terézia 1766-ban XIII. Kelemen pápának levelet írt az egyházmegye felállítása érdekében. A Szentszék Eszterházyt is bevonta a folyamatba, aki ideiglenes meggyőzte a pápát: nincs szükség egy új egyházmegyét felállítására. A királynő ezért 1770. május 12-én újabb levelet írt Rómának. A pápa ekkor már XIV. Kelemen volt, aki hajlandó volt a kérés teljesítésére, mivel ő megértőbb volt a görögkatolikusokkal szemben. A pápa az egyházmegye megalapítása előtt még Eszterházy véleményét is meg akarta hallgatni, de az uralkodónő tiltakozása miatt ez nem történt meg. Az egyeztetéseket követően a pápa 1771. szeptember 19-én kiadta az *Eximia regaliū* nevű bullát, amellyel felállította – az egri püspöktől független – Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyét.

²² A vikariátus szó külhelynökséget jelent. Ez lényegében egy egyházmegyén belüli terület külön kormányzatát jelenti a vikárius (helynök, külhelynök) irányítása alatt. A helynökség az egyházi jog szerint ún. helyettesítő rendes hatalom, e hatalmat a helynök nem a saját, hanem egy magasabb fórum nevében gyakorolja, jelen esetben tehát az adott területen, a püspök közvetlen hatalmát képviseli. A létesítés az illetékes egyházi felső hatóság joga, amelyet hivatal átruházás révén gyakorol. SZANTNER 2010. 108.

²³ MOLNÁR 2018. 49-51.

²⁴ PIRIGYI 1990. 157–159., MOLNÁR 2018. 51–52.

²⁵ JANKA György: *A 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye története*. Hajdúdorogi Egyházmegye, Nyíregyháza, 2014. 16. (Továbbiakban: JANKA 2014.)

A bulla szerint a munkácsi püspököt a király nevezi majd ki, a pápa pedig megerősíti. Az esztergomi érseki tartomány joghatósága alatt megszervezett új egyházmegye első püspökének Bradács Jánost nevezték ki.²⁶ Az újdonsült püspök a rövid ideig tartó püspöksége alatt a hívek ragaszkodását közölte az ószláv liturgikus nyelvhez, mert abban a hitben volt, hogy ha ezt megszeretnék változtatni, akkor a Rómával kötött unió megszakadhat.²⁷

Bradács János 1772-es halálát követően Bacsinszky András követte a püspöki székhelyen. 1773. június 6-án szentelték fel püspöknek. Bacsinszky volt az, aki lerakta az egyházmegye intézményeinek alapjait. 1775-ben Mária Terézia átadta a jezsuita rend Ungvári épületeit az új egyházmegyének. A székhelyüket pedig ide helyezték át. A volt jezsuita kollégiumban az egyház hivatali ügyeit rendezték, a papnevelő intézet a Drugeth-várba költözött. A volt jezsuita templomot és rendházat görögkatolikus székesegyházzá és püspöki palotává építették át. Levéltárat is alapított és 1796-ban megkérte az egyházmegye papjait, hogy az egyházközségek birtokában lévő iratokat küldjék fel Ungvárra. 1793-ban tanítóképzőt alapított. Mária Terézia biztosította az egyházmegye anyagi helyzetét azzal, hogy a Miskolci apátságot a munkácsi püspök fennhatósága alá helyezte. Bacsinszky a királynő belső tanácsosa lett. A Munkácsi Egyházmegye tizenhárom vármegye területére terjedt ki és 771 egyházközsége volt. Bacsinszky 1809-ben hunyt el.²⁸

1.3 Uniós egyházszerkezetek Magyarországon

Fogarasi egyházmegye

Az unió elismerése után püspöknek Atanasie-t nevezték ki. Azonban 1713-ban meghalt. Az egyházmegyét a halálát követően két éven keresztül a jezsuiták irányították. 1715-ben a nagyszombati szinóduson püspökké választották Gheorghe Patakit. Az erdélyi egyházmegyét 1542-től nem a püspök, hanem a vikárius irányította. 1697-ben I. Lipót erdélyi püspöknek Illyés Andrást nevezte ki, de a protestáns rendek nem hagyták, hogy a katolikus püspök elfoglalja a helyét Gyulafehérváron, a birtokainak a bevételeit pedig a fejedelmi család számára foglalták le. Illyés halála után Mártonffy Györgyöt nevezték ki erdélyi püspöknek, aki 1716-ban bevonult Gyulafehérvárra. Az újdonsült püspök a XII. egyetemes zsinaton megfogalmazott határozat alapján az egyesültek főpásztorát saját ritusvikáriusának tekintette. Az volt még a kérése, hogy költözzön el Gyulafehérvárról. A Szentszék a körülmények tudatában a kánoni előírásokat nem alkalmazta, és az unitusoknak külön püspökséget alapított. Az egyházmegye megalapítása 1721-ben történt meg, amikor is XIII. Ince pápa kiadta a

²⁶ JANKA György: A munkácsi egyházmegye felállítása. *Athanasiana*, 1997. 4. sz. 57–81., MOLNÁR 55–56.

²⁷ JOBBÁGY András: Nemzet és/vagy vallás. A magyarországi görögkatolikusok identitása és liturgikus nyelve. In: *Egyháztörténeti Szemle*, XV/1, 2014. 41. (Továbbiakban: JOBBÁGY 2014.)

²⁸ MOLNÁR 2018. 56–58

Ratione congruit kezdetű bullát. Az egyházmegye székhelye Fogaras lett, püspöknek pedig Gheorghe Patakit nevezték ki. Ez volt az első önálló román görögkatolikus egyházmegye.²⁹

Nagyvárad
A nagyvárad egyházmegye görögkatolikusainak nem volt saját főpásztora, helyette a római katolikus megyéspüspök volt megbízva eme feladattal. A görögkatolikusoknak nem tetszett a fennálló helyzet. 1700. április 19-én hatvan Bihar megyei pap kijelentette, püspöküknek De Camillis János Józsefet fogják elismerni. A Rákóczi-szabadságharc idején a nagyvárad püspök Csáky Imre volt, aki majd csak az 1711-es szatmári békét követően foglalhatta el püspöki széket. 1713-ban a görögkatolikusok főesperesének nevezte ki László Pált, aki római katolikus volt. Ez nem tetszett a helyieknek, a főesperes látogatásakor többen meg sem jelentek a papok közül. 1738-ban a hibájából tanulva már egy görögkatolikust választott ki László Pál helyére, akit Háta Lászlónak neveztek. 1748-ban rítushelynökséget hozott létre a Szentszék, élére Kovács Meletiuszt választották.³⁰ A püspök a bécsi udvarnak többször is elmondta, hogy az unió terjedését akadályozza az, hogy nincs egy saját püspökségük. A nagyvárad püspök ez ellen tiltakozott. Kovács Meletius 1775-ben meghalt. Mária Terézia úgy döntött, hogy létrehozza a görögkatolikus számára a kívánt püspökséget. Moise Dragast nagyvárad esperest 1776. július 26-án nagyvárad görögkatolikus püspöknek nevezte ki. VI. Piusz pápa 1777. június 16-án állította fel a Nagyvárad Görögkatolikus Egyházmegyét.³¹

Kőrösi egyházmegye

A szerb görögkatolikusoknak a pápa apostoli helynökséget állított fel, melynek alapja a XII. egyetemes zsinat egyik határozata volt, aminek értelmében a vegyes szertartású vidékeknek csak egy főpásztora lehet, akinek jogában áll a más szertartású híveknek vikariust kineveznie. A márcsai püspököket rítusvikariusoknak tekintették, ebben csak az volt a probléma, hogy a márcsai püspökség 1739-ben megszűnt, így a szerbek uniója már nem volt érvényes. Mária Terézia, annak érdekében, hogy a helyzetnek valamilyen megoldást találjon, a Szentszékhez fordult segítségül. Azt kérte, hogy állítsanak fel egy önálló szerb püspökséget. VI. Pius pápa 1777. június 17-én megalapította a Kőrösi püspökséget.³²

Eperjesi egyházmegye

A Munkácsi Egyházmegye felállításakor 13 vármegyére terjedt ki, és 711 egyházközségből állt. II. József a kormányzat megkönnyítése érdekében létrehozta a szatmári és kassai külhelynökséget.

²⁹ PIRIGYI 1990. 120-121.

³⁰ PIRIGYI 1990. 134-135.

³¹ SZANTNER 2010. 76.

³² PIRIGYI István: *A magyarországi Görögkatolikusok története*. II. köt. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 14. (Továbbiakban: PIRIGYI 1990. II. köt.), SZANTNER 2010. 76-77.

Külhelynöknek Pásztélyi Kovács Jánost nevezték ki. Azonban őt rossz egészsége miatt leváltották. Utódja Bradács Mihály lett 1790-ben. Kassán egyikőjüknek sem sikerült letelepedniük, ezért Bradács 1792-ben a külhelynökség székhelyét Eperjesre tette át ideiglenesen, székházul pedig megkapták a minorita rend kolostorát. Bacsinszky András munkácsi püspök 1809-ben meghalt. Halálát követően megüresedett az ő pozíciója. Ekkor felmerült az a lehetőség, hogy a Munkácsi Egyházmegye felosztásra fog kerülni. Az eperjesi szentszék szimpatizált ezzel a gondolattal. Azt javasolták, hogy a Munkácsi Egyházmegyét osszák szét három egyházmegyére: a munkácsira, eperjesire és nagybányaira. I. Ferenc Budán egy bizottságot hívott össze ahol megvitatták a fennálló kérdéseket. A király elfogadta a bizottság javaslatát, de azonban csak az Eperjesi Egyházmegye került megalakításra 1816 február 6-án. Az első püspöknek Tarkovics Gergely nevezték ki.³³

Gyulafehérvári-Fogarasi Érsekség

A román görögkatolikusok régi vágya volt, hogy egy román püspökséget állítsanak fel. Erre a magyar szabadságharc leverését követően nyílt lehetőség. Ugyanis a Habsburgokhoz hűek voltak az 1848-as események során, ezért őket valamilyen formában jutalmazni szerette volna. Bécs az esztergomi érsek és a nagyváradai püspök vezetésével bizottságot hoztak létre, aminek célja a román egyházszervezet továbbfejlesztése volt. A bizottság azt javasolta, hogy a fogarasi püspökséget érseki rangra kell emelni, valamint Szamosújvár és Lugos központtal hozzanak létre két román egyházmegyét. A pápa 1853. november 26-án megalapította a Gyulafehérvári-Fogarasi érsekséget és megalapította a két új püspökséget.³⁴

A 17—19. század közötti időszakban létrejött uniók és román egyházmegyéknek köszönhetően a román püspökök a tehetséges fiatalokat Rómába tudták küldeni annak érdekében, hogy magasabb képesítést szerezhessenek. Azt a tudást, amit ott szereztek kamatoztatni tudták majd visszatérítésük után. De ez nem csak a nép társadalmi, tudományos és politikai fellendüléséhez vezetett, hanem a románságot két táborra osztotta.³⁵

³³ PIRIGYI 1990. II. köt. 73-76.

³⁴ Uo. 34-35.

³⁵ SZANTNER 2010. 80-81.

II. Fejezet

A HAJDÚDOROGI MOZGALOM

2.1 A magyar liturgikus nyelv használata a hajdúdorogi mozgalom előtt

A magyar görögkatolikusok mielőtt még nem rendelkeztek saját egyházmegyével ószláv és román nyelvű egyházmegyékben éltek. A Magyar Királyság különböző területein az említett egyházmegyék a 17–18. század fordulóján létrejött uniókból keletkeztek, amikor a román és rutén ortodoxok egy jelentős része egyesültek a római Szentszékkal. Az unióra lépett keleti rítusú közösségek egyházuk fejének a római pápát ismerték el, cserében megtarthatták az eredeti szertartási rendet.³⁶

A Magyar Királyság területén a 18. század végére kialakult egy görögkatolikus egyházszerkezet. A korábban említett egyházmegyék területén a magyar görögkatolikusok sehol nem voltak többségben. Ezekben az egyházmegyékben többségben a román és ruszin nemzetiségűek voltak. Nem tudtak létrehozni olyan egyházmegyét, ami ne lett volna többnemzetiségű. Erre több próbálkozás is volt, de ezek csak kisebb változtatások voltak az parókiák hovatartozásáról. A tökéletes elkülönítés lehetetlen volt, mivel a régióban nagyon sok nemzet élt egymással keveredve. A nyelvi eltérések miatt, több olyan eset is előfordult, hogy egy településen két görögkatolikus parókia is működött, valahol két templomot is építeni kellett e miatt. Itt jelentkezett majd a magyar görögkatolikusok körében a magyar liturgia iránti igény is. Voltak olyan görögkatolikusok akik nem értették meg az ószláv liturgiát, mert az asszimiláció folytán magyarok lettek.

A magyar görögkatolikus közösségek kialakulásában fontos szerepe volt az ország területén lezajló népességváltozásnak, aminek kiváltó oka a török háborúk voltak és az azt követő betelepítések. A betelepítések során a hétköznapi nyelvhasználat az őslakosság nyelve maradt meg. A 18. század második felében a főként román és rutén dominanciájú görögkatolikus egyházmegyékben a magyar ajkú hívek részére nem volt biztosított az anyanyelvi liturgia.³⁷ A magyarul csak a papi prédikáció zajlott és néhány magyarra fordított egyházi ének állt a hívők rendelkezésére.³⁸ A magyar görögkatolikus értelmiségiek elkezdtek felismerni azt, hogy magyarként valamely más nép nyelvén kell szertartásaikat végezniük. Azonban lépni a magyar nyelv használatáért nem mertek, mivel a hívek a papoktól várták azt, hogy felszólaljanak ezügyben.³⁹ A későbbiekben több unitus pap is felismerte ezt a visszás helyzetet, és elkezdtek a liturgia szövegét magyar nyelvre fordítani. 1793-ban Krucsay Mihály, 1795-ban pedig Kricsfalusi György tette ezt

³⁶ VÉGHSEŐ Tamás – KATKÓ Márton Áron: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez*. I. kötet. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ–KATKÓ 2014.)

³⁷ VÉGHSEŐ 2023 27-30.

³⁸ PIRIGYI 1990. II. köt. 83.

³⁹ FARKAS Lajos: *Egy nemzeti küzdelem története*. Kilián, Budapest, 1896. 6–7. (Továbbiakban: FARKAS 1896.)

meg.⁴⁰ A fordításokat néhány egyházközségben használni is kezdték, azonban a szertartásokat nem tartották végig magyar nyelven.⁴¹

1783. március 8-án Koptsay János esperes javaslatot küldött az egyházmegyei vezetésnek, hogy egyesítsék a hajdúdorogi magyar-rutén és a román parókiákat. Érvelése szerint mindkét parókia hozzátartozói magyarul beszélnek és a liturgia nyelvén kívül minden magyarul történik.⁴² A káptalan azonban nem kívánt változtatni a helyzeten, sőt ezt az állapotot szerette volna fenttartani. Ennek megfelelően 1792. május 6-án a hajdúdorogi iskolában elrendelték az oláh és rutén nyelv oktatását, annak érdekében, hogy a tanulók elsajátíthassák a liturgia nyelveit.⁴³ A Hajdúdorogon működő román parókiát 1819-ben bezárták, mivel nem volt kinek fenntartani azt. 1833-ban pedig már nyomtatott magyar énekeskönyvet adtak ki, ami még jobban megnövelte az igényt a további fordítások iránt.⁴⁴

1791-ben rendeletet adtak ki, amivel törvénybe foglalták, hogy az oktatásban bevezetik a magyar nyelvet. Erre az időre tehető a magyar görögkatolikusok magyar nyelvű liturgia iránti szándékainak a megjelenése.⁴⁵

Kerekes Demeter 1831–1836 között Hajdúdorog parókusaként szolgált, aki maga is kísérletet tett arra, hogy – az egyházi szláv helyet – magyarul végezze a liturgiát. Kerekest követően Lyachovics Jánost hívták meg Hajdúdorogra parókusnak. Mint később kiderült, Lyachovics szláv érzelmű volt és megtiltotta, hogy a liturgián magyarul énekeljenek a hívek.⁴⁶ Ezért kérdőre vonták a hajdúdorogi tanácsot, akik azt felelték, hogy attól függetlenül, hogy az iskolában magyarul tanítanak, még a tanároknak meg kell tanítani a gyerekeknek néhány szláv nyelvű imát, annak érdekében, hogy be tudjanak kapcsolódni a liturgiába. Az istentiszteletet azért nem tudták magyarul végezni, mivel nem álltak rendelkezésre megfelelő fordítások.⁴⁷

A Hajdúkerület levelet küldött Zemplén vármegyének a görögkatolikus liturgikus könyvek fordítása ügyében. A vármegye tanácsa az országgyűlés elé terjesztette a dorogiak kérését. Az országgyűlésben Draveczky Alajos és Pély-Nagy Gábor szólaltak fel, és azt kérték, hogy állami költségen fordíttassák magyarra a liturgikus könyveket.⁴⁸ Annak ellenére, hogy 1790-ben például az alsótábla kimondta, hogy tanácskozásait ezúttal magyar nyelven folytatja, a görögkatolikusok kérését elutasították az ország nehéz anyagi helyzetére hivatkozva. Lyachovics János úgy döntött, hogy

⁴⁰ NYIRÁN János: *Az első magyar nyelvű liturgiafordítás Lupess István 1814-es kéziratában*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2011. 21.

⁴¹ PIRIGYI 1990. II. köt. 83–84.

⁴² VÉGHSEŐ–KATKÓ 2014. 2. számú dokumentum. 51.

⁴³ PIRIGYI 1990. II. köt. 84.

⁴⁴ SZANTNER 2010. 96.

⁴⁵ JANKA György: A magyar görögkatolikusok első naggyűlése Hajdúdorogon 1868-ban. In: Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez. Szerk.: Véghseő Tamás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2019. 28. (Továbbiakban: JANKA 2019.)

⁴⁶ JANKA 2019. 33.

⁴⁷ VÉGHSEŐ–KATKÓ 2014. 7–8. számú dokumentum. 58–60.

⁴⁸ Uo. 10–14. számú dokumentum. 58–60.

lemond a lelkészi posztjáról. A dorogiai helyette Szabó György hajdúdorogi születésű papot választották meg lelkészüknek, aki hamar nagy népszerűségnek örvendett hazafias magatartása és a magyar nyelvű liturgia terjesztése miatt. Az is mutatja Szabó patriotizmusát, hogy elsőként esküdött fel nemzetőrnek az 1848. évi forradalom idején. 1845-ben Petrus Antal saját fordításai alapján magyar nyelven végzett liturgiát, ami felsőbb egyházi körökben tiltakozást eredményezett.⁴⁹

1848-ban a dorogiai követelésüknek a *Nemzeti* című újságban is hangot adtak. Az ügy Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter figyelmét is felkeltette és levelet is írt Popovics Vazul munkácsi püspöknek, amiben kifejtette, hogy a kormány hajlandó a könyvek kiadási költségének finanszírozására. Az 1848. évi országgyűlésen szóba is került a liturgikus könyvek fordítási költségének támogatása. Ekkoriban már majdnem sikerrel jártak, ám a szabadságharc miatt nem lett a kezdeményezésnek eredménye.⁵⁰

A magyar törekvések számára valószínűleg példaként volt jelen az 1854-ben felállított román egyházszervezetet, ami már nem tartozott az esztergomi érsekség fennhatósága alá. Itt nem csak románok, hanem magyar ajkúak is éltek, akik 70 ezer főt számláltak és kénytelenek voltak románul végezni a liturgiát.⁵¹

Az 1869-es népszámlálás adatai szerint a Magyar Királyság területén 13 millió 579 ezer ember élt. A legnagyobb lélekszámmal rendelkező egyház az a római katolikus, akik szám szerint 6 millió 209 ezren voltak. A görögkatolikus egyházhoz 1 millió 575 ezer ember tartozott. Az ortodoxok 2 millió 68 ezren voltak. Az evangélikusok lélekszáma 1 millió 95 ezer főt számlált. A reformátusok 2 millió 17 ezer fő. Az izraelita valláshoz 541 ezer fő tartozott. Az unitáriusok pedig 54 ezren voltak.⁵²

2.2 A hajdúdorogi kongresszus előzményei

Szabó Györgynek sikerült elérnie, hogy 1855-ben Popovics Vazul munkácsi püspök (1837–1864) pásztorlevelében engedélyt adjon arra, hogy a liturgián a kántorok az énekeket magyarul énekeljék. Az egri érsek Hajdúdorogon római katolikus templom építését rendelte el attól függetlenül, hogy csak egyetlen egy család gyakorolta a vallást a településen. Azzal a céllal tette ezt, hogy néhány családot áttérítsen a római katolikus valláshoz, ami meg is történt. Akkoriban a görögkatolikus vallást „*muszka hitnek*” gúnyolták. Akik nem tértek át, azok pedig még jobban elkötelezték magukat vallásuk mellett.⁵³

⁴⁹ PETRUS Jenő: *A magyarság önvédelme a keleti ritusu egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen*. Csokonai Nyomda és Kiadó-részvénytársaság, Debrecen, 1897. 20–22. (Továbbiakban: PETRUS 1897.); FARKAS 1896. 14–15.

⁵⁰ VÉGHSEŐ–KATKÓ 2014. 16–17. számú dokumentum. 65–67.

⁵¹ JOBBÁGY 45–46.

⁵² *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. Összeállította: Sebők László. TLA Teleki László Intézet – KSH Népszámlálás – KSH Levéltár, Budapest, 2005. 276–277.

⁵³ PETRUS 1897. 23.

A magyar liturgia ügyével Mészáros Károly foglalkozott a *Kárpáti Hírnök* című újságban írt cikkeivel. Ebben arról írt, hogy a magyaroknak más nemzetiség nyelvén kell liturgiát hallgatniuk, ami a magyarság kárára válik. Azt javasolta, hogy minden olyan településen, ahol több mint 1000 magyar él, alapítsanak óvodát. Azokat az intézményeket, ahol a tanítók a magyar nyelv előmozdításában játszanak szerepet, évenkénti pénzjutalomban kell részesíteni, valamint egy önálló magyar püspökség felállítását szorgalmazta.⁵⁴

Mészáros lapja 1861 júliusától decemberig jelent meg Ungváron. E lapot heti rendszerességgel adták ki, elsősorban az adott terület lakosságára vonatkozó dolgokról lehetett olvasni benne. Részletesen információkat közöltek Ung megyéről és azok városairól, valamint olvasni lehetett még a helyi eseményekről, oktatásról és a kereskedelemről is. Az olvasók a mindennapi életvitelhez szükséges információkkal is találkozhattak az újságban, mint például a vasúti menetrend, a piaci árakat, ingatlanpiaci információkat, járványokkal kapcsolatos frissítésekkel, időjárásról, valamint hiteles beszámolókat a városi közgyűlésekről. A *Kárpáti Hírnök*ben a *Világesemények krónikája* címen a fontosabb külföldi eseményekről is beszámolt. Mészáros egyszerre látta el a szerkesztői és kiadói feladatokat. Cikkeiben úgy vélekedett, hogy a nemzetgazdaság hanyatlása az a különböző nemzetiségek előretörése miatt fog bekövetkezni az országban. A szerző szerint ennek egyik okai közé lehet sorolni az Ung megyében élő magyar közösségnek a ruszin és román görögkatolikus püspökséghez csatolását. Az egyetlen megoldás az lenne, ha egy magyar görögkatolikus püspökséget, magyar színházat és magyar óvodákat alapítanának. Mészáros többször is kiemelte a nemzeti önállóságért és szabadságért folytatott harcnak a fontosságát. Ez úgy nyilvánult meg a lapban, hogy több írást szentelt a magyar szabadságért folytatott tevékenységekért, mint a szabadságharc vagy a Martinovics-féle összeesküvés.⁵⁵

Második cikkében Mészáros tovább taglalta az önálló magyar püspökség felállítását. Azzal érvelt, hogyha más országokban a hívek saját nyelvükön imádkozhatnak az istenükhöz, akkor a 300 ezer magyar görögkatolikus miért nem teheti ezt meg? Emellett kiemelte, hogy az Ungváron nagy létszámban lévő magyar görögkatolikusoknak még magyar nyelven sem prédikálnak.⁵⁶ A megjelent cikkeket nem mindenki fogadta pozitívan. Romzsa István cikkében kifejtette véleményét Mészáros gondolatairól, amiben úgy fogalmazott, hogy a görögkatolikus magyar püspökséget rossz helyen és rossz időben van követelve. Antalóczy Imre dorogi pap örömmel olvasta Mészáros írásait, cikkében megemlítette, hogy a hajdúböszörményi iskolában már kétezer példányt rendeltek meg Roskovics Ignác fordításából. Farkas Lajos hajdúdorogi főhadnagy is támogatta Mészároset, aki többször is

⁵⁴ VÉGHSEŐ-KATKÓ 2014. 18. számú dokumentum. 67–68.

⁵⁵ LÁSZLÓ Gézané: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, ELTE BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2013. 83–85 <http://doktori.btk.elte.hu/lit/laszlogezane/diss.pdf>. [Letöltés ideje: 2024.05.10.] (Továbbiakban: LÁSZLÓ 2013.)

⁵⁶ VÉGHSEŐ-KATKÓ 2014. 19. számú dokumentum. 69–71.

hangsúlyozta már a magyarok kilátástalan helyzetét. Egyike volt azoknak, akik azt javasolták, hogy a görögkatolikus magyar közösségek tartsanak gyűlést Hajdúdorogon a pánszláv törekvések ellen.⁵⁷

1863-ban Roskovics Ignác hajdúböszörményi lelkész fordításában nyomtatásba került az *Ó-hitű imádságos és énekes könyv*, ami az első jól elterjedt magyar liturgiafordítás. Popovics Bazil püspök is szívesen fogadta a fordítást, szerzőjét pedig további munkára ösztönözte. Hasonló fordításokkal foglalkozott még Csopey Antal kanonok és Vályi János lelkész is, de az ő általuk elkészült fordítások nem kerültek nyilvános használatba. A későbbi fordításoknak is ez szolgált alapul.⁵⁸ Az egri érsek látván, hogy nem ért el sok sikert Dorogon a görögkatolikusok áttérítésével, ezért figyelmeztette Szabó Györgyöt: ne használják a magyar nyelvet a liturgiában.⁵⁹ Farkas Lajos 1863-ban költözött vissza Hajdúdorogra, ahol már szorosabban tudott foglalkozni a helyiekkel a törekvéseiknek megvalósításán.⁶⁰ 1863. május 22-én dorogiak levélben fordultak Popovics munkácsi püspökhöz. Azt kérték, hogy a liturgiát magyar nyelven végezhessek. A püspök válaszában megengedte, hogy a liturgia egy részét magyarul végezzék addig, amíg a liturgiafordításokat nem hitelesítik.⁶¹

2.3 A hajdúdorogi kongresszus és a helynökség megalapítása

Popovics Vazul püspök 1864-es halálát követően a dorogiak felhagytak egy időre törekvéseikkel. A dorogiak, amikor a munkácsi püspökhöz fordultak, nem voltak tisztában lehetőségük jogi hátterével. Tévesen úgy vélték, hogy a görögkatolikus egyház létrejöttékor megírt okmány biztosítja számukra az anyanyelven történő liturgiát. A tridenti zsinat szerint (1545–1563) a szertartás liturgikus nyelvének a megváltoztatásáról csakis Róma intézkedhet. Hajdúdorog vezető személyei arra jutottak, hogy először nem a magyar liturgiát kell elérni, hanem elsősorban egy magyar egyházmegyét kell kiharcolni.⁶²

Az 1855-ben megkötött konkordátum értelmében módosult a főkegyúri jog használata a magyar uralkodó Ferenc József és a Szentszék között. A megegyezés jelentősen csökkentette a magyar király jogait. Az uralkodó lemondott a tetszvényjogról (*placetum regium*),⁶³ biztosította az

⁵⁷ JANKA 2019. 35–36.

⁵⁸ GRIGÁSSY Gyula: A magyar görög katolikusok legújabb története. Kézirat. Ungvár, Unio könyvnyomda, 1913. 46–47.

Interneten: <https://web.archive.org/web/20150206014810/http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/grigassy.pdf>, [Letöltés ideje: 2024.05.07.] (Továbbiakban: GRIGÁSSY 1913.); PETRUS 1897. 23–24.

⁵⁹ PETRUS 1897. 25.

⁶⁰ FARKAS 1896 19.

⁶¹ VÉGHSEŐ–KATKÓ 2014. 23–25. számú dokumentum. 75–78.

⁶² PIRIGYI 1990. II. köt. 87–88.

⁶³ A királyi tetszvényjog, állami tetszvényjog: a királynak, illetve az államhatalomnak az állami felügyeleti jogból, Magyarországon a főkegyúri jogából származtatott joga, melynek alapján az Apostoli Szentszéknek az országba küldött iratait, valamint a püspököknek, papoknak és híveknek az Apostoli Szentszékhez intézett leveleit és a püspökök körleveleit előzetesen átvizsgálhatja, azok továbbítását, kihirdetését vagy hatálybalépését megakadályozhatja. Vö.

érsekek és püspökök javadalombetöltési jogát, változott a püspökségalapítási és kinevezési jogkör. Ettől kezdve az egyházmegye alapításának a joga a Vatikánt illette, valamint az egyházmegye határainak a kijelölése is. Azonban ebben egyet kellett érteni a kormánynak is.⁶⁴

Az a félelem is megbújt a dorogiaiak között, hogy Popovics püspök utódja egy szláv érzelmű főpásztor lesz, aki majd visszavonja a görögkatolikus magyaroknak megadott előnyöket, ennek okán a dorogiaiak 1866. május 22-én levelet írtak I. Ferenc József császárnak, Simor János hercegprímásnak, a főkancelláriához és az országgyűléshez is. Ezúttal már egy magyar görögkatolikus egyházmegye, vagy vikariátus felállítását szorgalmazták, mert úgy tartották, hogy közösségük csak így képes majd megmaradni. Emellett azt kérték, hogy a görögkatolikus magyarok belső ügyeiről Hajdúdorogon tarthassanak értekezletet. Az országgyűléshez intézett levélben pedig nem tetszésüket fejezték ki, hogy őket románoknak és oláhoknak nevezik, mert ők mindig is magyaroknak tartották magukat.⁶⁵ A kérésekre azonban még válasz sem érkezett, de a kezdeményezők felkeltették az ország figyelmét.

A magyar liturgiáért nem csak a dorogiaiak, hanem a makói görögkatolikusok is küzdöttek. 1845-ben a templom falán lévő cirill betűs emléktáblát egy újonnan betelepült román lakos lemeszelte, az egyházközség tagjai pedig azt kérték, hogy már magyarul készítsék el az új táblát. 1849-ben Erdélyi Vazul nagyváradi görögkatolikus püspök engedélyt adott az evangélium és az apostol két nyelven való olvasására, és a liturgia végén közösen imádkozhatnak magyarul a hazáért. 1866 októberében Pap-Szilágyi József nagyváradi püspökhöz fordultak, ahol leírták, hogy magyarul szeretnék végezni a szertartásokat, a püspök azonban ezt nem engedélyezte. A közösség ezért az országgyűléshez fordult és értesítették főpásztorukat, hogy a liturgikus nyelv megváltoztatása a Szentszék feladata és nem az övé. A püspök azonban azt adta válaszul a makóiaknak, hogy a belügyminisztérium nem szólhat bele az egyház vezetésébe és ő nem teheti meg azt, hogy bevezeti a magyar nyelv használatát.⁶⁶

A makói katolikus hívek felvették a kapcsolatot a dorogiaiakkal és arra kérték őket, hogy törekvéseikkel ne hagyjanak fel, és vonják be a többi magyar egyházközségeket is a közös cél elérésének érdekében. Ők azonban az 1868-ban megrendezett gyűlésen nem tudtak megjelenni, mert a nagyváradi püspök megtiltotta nekik a részvételt.⁶⁷ Az 1867-es kiegyezés és a makóiak biztatására Farkas Lajos, akit ekkoriban Hajdúdorog város vezetőjévé, azaz főhadnagyává (polgármesternek megfelelő pozíció) választottak meg, úgy döntött, hogy 1868. április 16-ára Dorogra hirdet egy kongresszust, amelyre meghívták a többi magyar egyházközség képviselőit is. A gyűlésre még a

Magyar Katolikus Lexikon. Interneten: <http://lexikon.katolikus.hu/K/királyi%20tetszvényjog.html>. [Megtekintés ideje: 2024.05.10]

⁶⁴ SZANTNER 2010. 103-104.

⁶⁵ PIRIGYI 1990. II. köt. 87-88.; PETRUS 1897. 30-31.

⁶⁶ JANKA György: A magyar liturgikus nyelv és a Makói Görög Katolikusok. In. *Athanasiana*, 1999. 9. sz. 63-65. (Továbbiakban: JANKA 1999.)

⁶⁷ PIRIGYI 1990. II. köt. 89-90.

Pesten, Kassán, Szatmárnémetibe és Nagybányán élő görögkatolikus magyarokat is meghívták. A kongresszus előtti napokban a meghívottak már Hajdúdorogon voltak, akiket a városházán, a helyi kaszinóban és az iskolában szállásoltak el. A helyiek pedig étellel és itallal látták el a vendégeket.⁶⁸

A Hajdúdorogra érkezettek reggel nyolckor gyülekeztek a városházánál, majd szent liturgián vettek részt, ami természetesen magyar nyelven zajlott le. Ezt követően visszamentek a városházára és ott tartották meg a közgyűlést.⁶⁹ A kongresszuson harminchárom egyházközség képviseltette magát, tizenkilenc egyházközség pedig nem tudott jelen lenni, de a kongresszuson megfogalmazott határozatokat elfogadták.⁷⁰ A gyűlésen létrehozták a végrehajtó bizottságot, ami a görögkatolikusok további ügyeinek intézését szolgálta. Vezetőjének Farkas Lajost tették meg. Célul tűzték ki egy Hajdúdorog központú magyar görögkatolikus püspökség felállítását, a liturgikus könyvek állami pénzen való lefordítását, valamint a magyar nyelv, mint hivatalos liturgikus nyelv bevezetését.⁷¹ Az esemény zárásául egy 400 főre terített vacsora várta a vendégeket. Farkas Lajos leírása szerint a vacsora jó hangulatban telt el, és megemlíti, hogy Szárazberek két képviselőjét mindenki dicsérte, mert a tanácskozásra gyalog jutottak el.⁷² Szabó György a gyűlés után levelet írt Pankovics István munkácsi püspöknek, akinek felvázolta a gyűlés által meghatározott célokat, illetve, hogy egy küldöttséget készülnek intézni a politikai vezetéshez.⁷³

A bizottság által létrehozott kérvényeket egy 24 tagú delegáció vitte el Budapestre, aminek a vezetője Sillye Gábor volt. Kéréseiket Andrássy Gyula miniszterelnöknek adták át. A küldöttség tagjai felkeresték Szentiványi Károly akkori házelnököt, Deák Ferencet, Eötvös Józsefet, Wenckheim Béla belügyminisztert, akik mind támogatásukat fejezték ki, mivel a görögkatolikus magyarok ügyét a nemzet ügyének tekintették. Simor János hercegprímáshoz is elmentek, aki szerint az önálló püspökség felállítása nem ütközik semmi akadályba, de a magyar nyelv szentesítésével kapcsolatban Rómához kell fordulni.⁷⁴ 1868. szeptember 17-én Eötvös József vallásügyi miniszter kikérte a véleményét Simor Jánosnak a hajdúdorogiak felterjesztésével kapcsolatban. Ő egy új egyházmegye felállítása helyett inkább egy külhelynökség megalapítását szorgalmazta.⁷⁵

Az elkövetkező években nem történt jelentős előrelépés a kezdeményezéssel kapcsolatban. Pankovics István azonban 1871. szeptember 19–20. között Hajdúdorogon tartózkodott, ahol ígéretet tett, hogy mostantól magyarul fognak levelezni az egyházközségekkel, a naptáregyesítéssel

⁶⁸ FARKAS 1896. 43–45.

⁶⁹ Uo. 45.

⁷⁰ VÉGSHEŐ Tamás: A hajdúdorogi mozgalomtól a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításáig (1868–1912). In: *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*. Szerk.: TERDIK Szilveszter. Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020. 335.

⁷¹ PIRIGYI 1990. II. köt. 90.

⁷² FARKAS 1896. 56–57.

⁷³ JANKA 2019. 45.

⁷⁴ PIRIGYI 1990. II. köt. 90., JANKA 2019. 47., GMFL IV-2-a 18.d. 62.

⁷⁵ VÉGHSEŐ-KATKÓ: 43. számú dokumentum. 117–120.

kapcsolatban is el fog járni, valamint további erőfeszítéseket fog tenni a külhelynökség felállítása érdekében. Azt is megjegyezte, hogy nagyon megtisztelő lenne számára, ha ő lehetne az első magyar görögkatolikus püspök.⁷⁶ A dorogiak annyire felbuzdultak, hogy a város közepén egy több holdas házat és a velejáró birtokot is felajánlottak a püspöknek.⁷⁷ Az egyházközséghez ekkoriban 8045 hívő tartozott.⁷⁸ Pankovics püspök október 26-án levelet írt Simor Jánoshoz, amiben beszámolt dorogi látogatásáról. Arra kérte az esztergomi érseket, hogy járjon közben a római Szentszéknél a magyar nyelv engedélyezése érdekében.⁷⁹

A kongresszus által megfogalmazott kérésekre huzamosabb ideig nem érkezett válasz. Oláh Miklós 1872. március 28-án szamon kérte az országgyűlést, hogy a benyújtott kéréseknek, miért nem tettek még eleget. Azt felelték, hogy egy külhelynökség felállítása időt vesz igénybe.⁸⁰ Trefort Ágoston kultuszminiszter és Simor János esztergomi érsek egyeztetései után a külhelynökség 33 egyházközséget foglalt magába.⁸¹

A hajdúdorogi vikariátust 1873. szeptember 17-én állították fel a Munkácsi Egyházmegyén belül.⁸² Csalódás volt ez a dorogiaknak, mivel annyi küzdelem és kitartás után egy olyan külhelynökséget kaptak, amely nem gyakorolt joghatóságot az összes magyar ajkú görögkatolikus parókia fölött. Egy másik szemszögből részsikerként is értékelhetjük a történeteket, hiszen a dorogiak kérésükben úgy fogalmaztak, hogy ha az államnak nincs rá fedezete, akkor egy magyar egyházmegye helyett egy külhelynökség felállításával is megelégszenek. Pankovics püspök sem volt megelégedve a történetekkel, de már betegsége miatt nem tudott a püspökség felállításáért küzdeni. Pankovics 1874 augusztusában hunyt el.⁸³ Az egyházmegye felállítását valószínűleg azért nem engedélyezték, mert a dorogiak egyszerre tartottak igényt egy önálló püspökségre és a magyar liturgiára, amit akkoriban Rómában nem engedélyeztek.⁸⁴ A külhelynökség megszervezése a következő munkácsi püspökre, azaz Pásztélyi Kovács Jánosra hárult. A dorogiak 8 000 ezer forintot adtak a vikáriusi ház megvásárlására, ami 690 m² alapterületű volt és járt hozzá 29 hektár művelhető földterület is.⁸⁵

A vikariátus megalakításával a külhelynök jogait is meghatározták, amelyek a következők voltak: tizenegy tagú alszentszéknak a megalapítása; az alszentszék ítélkezhet házassági perekben;

⁷⁶ PIRIGYI 1990. II. köt. 91.

⁷⁷ PETRUS 1897. 75.

⁷⁸ SZANTNER 2010. 107.

⁷⁹ VÉGHSEŐ-KATKÓ: 44. számú dokumentum. 120–121.

⁸⁰ VÉGHSEŐ-KATKÓ: 45. számú dokumentum. 123–125.

⁸¹ VÉGHSEŐ-KATKÓ: 46–47. számú dokumentum. 125–128.

⁸² VÉGHSEŐ Tamás: Hajdúdorog 1868 – Hajdúdorog 1912. In: *Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*. Szerk.: VÉGHSEŐ Tamás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2019. 60. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ 2019.)

⁸³ PETRUS 1897. 77–78.

⁸⁴ PIRIGYI 1990. II. köt. 91.

⁸⁵ JANKA György: A hajdúdorogi külhelynökség története. In: *Liturgikus örökségünk I.* Szerk.: IVÁNCsó István. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2002. 8. (Továbbiakban: JANKA 2002.)

engedélyt adhat az esperesnek a keresztek, templomok, harangok stb. megszentelésére. A vikárius kötelezettsége a külhelynökség fennhatósága alá tartozó templomok és iskolák legalább évente egyszeri meglátogatása; a látogatás során fel kell mérni az iskolák és templomok állapotát, valamint azoknak megfelelő működését; továbbá köteles volt évente egy jelentést tenni a főpásztornak a külhelynökség működéséről. A helynök jogköre csak a hajdúdorogi, karászi, máriapócsi, nagykállói, nyírbélteleki és timári esperesi kerületekre terjedt ki.⁸⁶

Pásztélyi Jánost 1874. november 25-én nevezték ki munkácsi püspöknek. A korábbiakban a Deák-párt alatt indult az országgyűlési választásokon, amit meg is nyert és kinevezésekor valószínűleg figyelembe is vettek. Pásztélyi nem foglalkozott a Gergely-naptár bevezetésével, de a magyar nyelv liturgikus használatáért ő is tett lépéseket. A püspök a munkácsi egyházmegye területén bevezette a népiskolákban a magyar nyelvet, mint kötelező tárgyat. Körlevélben elrendelte, hogy a klérusoknak magyar nyelven kell a hivatalos ügyeket rendezniük. Fontosnak tartotta az oktatás fejlesztését az egyházmegyében. Ungváron papárvalány intézményt hozott létre. A papnövendékeket felszentelésük előtt vizsgára kötelezte a népoktatás törvényeiről. A munkásságát a pápa is elismerte ezért 1886-ban XIII. Leó pápa római gróffá, 1889-ben pedig Nagy Szent Gergely-rend nagykeresztjét adományozta a püspöknek. 1891-ben hunyt el.⁸⁷

Pásztélyi püspök Danilovics Jánost nevezte ki helynöké 1875. július 6-án. A dorogiaknak nem nyerte el a tetszését a kinevezett helynök, mivel legszívesebben Szabó Györgyöt láttak volna a helyében, valamint Danilovics Jánost pánszláv érzelműnek hitték. Első intézkedései közé lehet sorolni az alszentszék felállítását. Előterjesztést nyújtott be a vallás- és közoktatási minisztériumhoz egy Hajdúdorog központú magyar kántorképző létrehozására. Sátoraljaújhelyen az árvák számára hozott létre egy intézményt.⁸⁸ A dorogiak bizalmát úgy sikerült elnyernie, hogy létrehozott egy kilenctagú fordító bizottságot, ami 1879–1893 között tevékenykedett. A minisztérium harmincezer forint támogatásban részesítette a bizottság működését. Fennállása alatt négy liturgikus könyvet fordítottak le magyarra.⁸⁹

2.4 Kísérletek egy önálló egyházmegye megalapítására

A dorogiak kezdtek megelégedni Danilovics János tevékenységével. Petrus Jenő írása szerint ekkoriban a hívek már-már lemondtak egy önálló egyházmegye felállításáról. A város anyagilag és szellemileg is kimerült, és pár évig nem is foglalkoztak az eredetileg felállított céljaik

⁸⁶ PIRIGYI 1990. II. köt. 92., VÉGHSEŐ–KATKÓ 2014. 40–41.

⁸⁷ MOLNÁR Ferenc: Vázlatok Pásztélyi Kovács János Munkácsi püspök (1874–1891) életéről. In: *Szabad nemzet szabad hazában*. Szerk.: VARGA Zsuzsanna, MELKOVICS Tamás. L'Harmattan kiadó, 2021. 169–174.

⁸⁸ JANKA 2002. 9–11.

⁸⁹ PIRIGYI 1990. II. köt. 92–93

megvalósításával. Csak a későbbi események hatására változott meg az álláspontjuk.⁹⁰ A magyar liturgikus fordítások híre Rómát sem kerülte el. A Szentszék Haynald Lajos kalocsai érsek véleményének kinyilvánítását követően a munkácsi püspököt arra kérte, hogy állítsa vissza a szláv nyelv használatát a magyarok körében. A püspök levelet intézett a dorogiakhoz, amiben értesítette őket a magyar liturgikus nyelv betiltásáról. De mindez csak levélben történt és ez a gyakorlatban nem hozott magával semmilyen változást.⁹¹ A későbbiekben a püspöknek sem volt szándékában a Szentszék által kértnek a teljesítése.⁹²

A magyar nyelv betiltása elég volt ahhoz, hogy a dorogiak újabb kérésekkel forduljanak a politikai vezetéshez. 1881. január 23-án tartottak újra gyűlést, ahol megfogalmazták kéréseiket. Leírták, hogy a külhelynökség nem volt a megfelelő megoldás a magyar görögkatolikusok problémáinak orvoslására, ezért egy egyházmegye megalapítását kérték. Abban a kérvényben, amelyet az országgyűlésnek terjesztettek be, úgy fogalmaztak: hogyha felállítanak egy magyar egyházmegyét, akkor a fennhatósága alá tartozó, nem magyar nemzetiségűek nyelvét befolyásolhatja.⁹³ Ezt a kijelentést később az újságok nacionalista törekvésként értelmezték, ami nem vetett jó fényt a dorogiak kérésének későbbi elbírálásában.⁹⁴

Trefort Ágoston kultuszminiszterhez került a kérések rendezésének a feladata, egyenesen a király adott engedélyt a miniszternek a tárgyalások megkezdésére az egyházi előjárókkal. Kikérte az esztergomi és kalocsai érsek, valamint a munkácsi, eperjesi, győri, nagyvárad püspökök és a Budapesti Hittudományi Kar véleményét is. Miután a papok tudatták a véleményüket, csak ketten támogatták a magyar egyházmegye létrehozására vonatkozó kezdeményezést, Pász helyi János munkácsi püspök és Tóth Miklós eperjesi püspök. A többi püspök azért nem állt az ügy mellett, mert ha felállítanak egy új egyházmegyét, akkor a megkérdozett püspökök fennhatósága alól is kerültek volna át egyházközségek, valamint attól tartottak, hogy a római katolikus magyarok is igényt tartanának a magyar liturgikus nyelv bevezetésére.⁹⁵

Zalka János győri püspök szerint az új egyházmegye felállításának kérdésével nem az országgyűlésnek kellene foglalkoznia. Úgy vélte, hogy egy új püspökség felállítása a rutén és román görögkatolikusok elhatárolódását jelentené a magyaroktól, ami később egyházszakadáshoz is vezethet. Emellett megjegyezte azt is, hogy a Vallásalap nem tudná fenntartani az új egyházmegyét.⁹⁶

⁹⁰ PETRUS 1897. 81.

⁹¹ VÉGHSEŐ 2019. 61.

⁹² SZANTNER 2010. 110.

⁹³ GMFL IV-2-a 24.d.62.

⁹⁴ VÉGHSEŐ Tamás: Kísérlet egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására 1881-ben. In: *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Szerk.: Somorjai Ádám – Zombori István. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2016. 320. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ 2016.)

⁹⁵ SZANTNER 2010. 111.

⁹⁶ VÉGHSEŐ 2016. 323–324.

A kormány a püspökök véleményének meghallgatása után úgy döntött, hogy nem kíván foglalkozni az ügygel addig, amíg a Szentszék nem engedélyezi a magyar nyelv használatát.⁹⁷

Több mint tíz éven keresztül nem foglalkozott a kormány a dorogiak kérésével. Maguk a dorogiak is csak 1893-ban tartottak újra gyűlést, aminek az oka a nagyváradai görögkatolikus püspök azon rendelete volt, amely a magyar gyerekek román nyelven való taníttatását vezette be.⁹⁸ A rendeletnek nemcsak Dorogon, hanem Nagyváradon is volt ellenzője. Pituk Béla lelkész, aki tanár is volt, a magyar nyelv szorgos tanításáért még jutalomban is részesült a megye által, de az egyházmegyei hatóság révén a püspök Pituk Bélát 37 éves korában nyugdíjba küldte.⁹⁹

Farkas Lajos 1894-es halálát követően a bizottság tevékenysége több hónapon keresztül megtorpant.¹⁰⁰ A millennium évében azonban újra próbát tettek. 1896-ban Hajdúdorog országgyűlési képviselője, Kováts József Bánffy Dezső miniszterelnök elé terjesztette a hajdúdorogi egyházmegye felállításának ügyét. A végrehajtó bizottság még ebben az évben újra megfogalmazta kéréseit.¹⁰¹ Azzal érveltek, hogy a román egyházmegyében élő magyarok helyzete miatt szükséges egy magyar egyházmegyet felállítani, valamint annak költsége nem lenne ki olyan nagy összeget, mivel csak a fizetéseket kellene finanszíroznia a kormánynak. A kérések pozitív visszajelzést kaptak, és a dorogiak úgy hitték, hogy kívánságaik nemsokára valósággá válnak.¹⁰²

2.5. A Magyar Görögkatolikusok Egyesülete és annak tevékenysége

1902. december 3-án Szabó Jenő elmagyarosodott ruszin képviselőkkel megalapították a Magyar Görögkatolikusok Egyesületét Budapesten. Alapítótagok közé tartozott Firczák Gyula püspök, Bányay János esperes és Popovics Miklós. Az egyesület alapításáért felelős személyek közül csupán három személy és a megalakulást ajánló Rabár Endre voltak csak ruszin származásúak, akinek már az ilyen jellegű tervéről a *Görögkatolikus szemlében* már beszámoltak két évvel korábban. Az egyesületnek 61 rendes tagja volt, Szabó Cyrill is tag volt, aki a 1860-as évek ruszsofil mozgalom vezéregyéniségének számított. Volt még 123 pártoló tagja is az egyesületnek.¹⁰³ A megalakulást követően decemberben az egyesület ismertette céljait, ami a görögkatolikusok erkölcsi és anyagi helyzetének az elősegítése és a budapesti, a munkácsi és az eperjesi egyházmegye híveinek az egységesítése volt. További tagok voltak még Demjanovich Emil, aki tanár és orvos is volt, valamint Jókai Mór és Mikszáth Kálmán háziorvosa is volt. Az egyesület megalakulását követően a két görögkatolikus püspök megáldotta az egyesületet. A megalakulást követően a köztudatban nem volt

⁹⁷ Uo. 324.

⁹⁸ PETRUS 1897. 110–111

⁹⁹ PIRIGYI 1990. II. köt. 47.

¹⁰⁰ PETRUS 1897. 118.

¹⁰¹ VÉGHSEŐ 2019. 63.

¹⁰² PIRIGYI 1990. II. köt. 96.

¹⁰³ BOTLIK 1997. 167-168

teljesen elhatárolva a Magyar Görögkatolikusok Egyesülete és a Görögkatolikus Magyarok Országos Bizottsága. Ezt Damjanovich a *Görögkatolikus Szemlében* szeretne volna tisztázni. Az országos bizottságtól az volt a különbség, hogy az egyesületben Hajdúdorog környékéről nincsen egyetlen tag sem, az egyesületnek pedig nincsenek egyházi céljai, ők ugyanis ruszin értelmiségieket szeretnének kinevelni. Mayer Mária szerint az egyesület azért jöhetett létre, mert Ungváron 1902 nyarán alakult meg az Unió Könyvnyomda Rt., mely a ruszin értelmiséget fogta össze, ahová az elmagyarosodó ruszin értelmiség nem tudott bekerülni.¹⁰⁴

1903. december 22-én Rabár Endre, Demjanovich Emil és Leövey Sándor bejelentették, hogy az egyesület egy saját lapot fog indítani *Görögkatolikus Hírlap* néven, ami Budapesten Demkó Kálmán szerkesztésében fog megjelenni. Demkó Kálmán azt kell tudni, hogy 1875-ben Budapesten tanult és ebben az évben létrehoztak egy listát, amit a *Kapnám* című lapban lehetett megtalálni, ami szerint a Budapesti ruszin diákok száma gyarapodni kezdett. 1905-ös képviselőjelölti indulásakor Zemplénben őt már magyar nemesként mutatták be. 1905-ben megjelent egy cikk a Görögkatolikus Szemlében, ahol Demkó Kálmánt kétszínű politikusnak tartották.¹⁰⁵ 1904-ben a Demkó Kálmán és Szabó Jenő között megromlott a viszony. 1904-1906 között Demkó életében és munkahelyén is több kellemetlen esemény is megtörtént, ami majd a főszerkesztői munkájának az elhagyásához vezetett. Demkó szerint az volt oka az egésznek, hogy ő ellenezte a magyar görögkatolikus püspökségnek a felállítása ellen foglalt állást. A *Görögkatolikus Hírlap* első számának első oldalán üdvözléseket lehetett olvasni Vályi János eperjesi püspöktől, Firczak Gyula munkácsi püspöktől, Szabó Jenőtől, Pásztélyi Jenőtől és Garancsy Mihálytól.¹⁰⁶

Jäger Bertalan az első számban bejelentette, hogy a *Görögkatolikus Hírlap* indulásával az év végen felszámolja a Romanecz Aladár szerkesztésében megjelenő *Kárpáti Lapokat*. Azért tette meg ezt, mert úgy vélte, hogy az újonnan megjelent lap jobban eltudja majd látni a görögkatolikusok érdekeit. Romanecz lapja a magyar államtól kapott támogatást, a megszűnés mögött pedig az lehetett, hogy az új lap átveszi a régi helyét. A *Görögkatolikus Hírlap* cikkei az egyesület programjait tárgyalta. Ilyenek voltak a magyar liturgia kivívása, az egyházi könyvek magyar nyelvre fordítása, a katolikus autonómia, a tanítók jobb helyzetének a megteremtéséről, valamint a papok nyugdíjának az emelése. 1904 novemberében vita alakult ki a *Görögkatolikus Hírlap* és a *Görögkatolikus Szemle* között. A Hírlapnak nem tetszett, hogy a Szemle nem foglalkozik a magyar görögkatolikusokkal és a magyar liturgia ügyével. A cikksorozat idővel személyes sértegetésbe ment át és az ügy csak 1905-ben rendeződött, amikor Prodan Jánost leváltották és Kutkafalvi Miklós lett a Hírlap szerkesztője.¹⁰⁷

¹⁰⁴ MAYER Mária: Kárpátukrán (Ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910. Akadémiai kiadó, Budapest, 1977. 151-153. (Továbbiakban: MAYER 1977.)

¹⁰⁵ Mayer 1977. 153-155.

¹⁰⁶ MAYER 1977. 155-156.

¹⁰⁷ BOTLIK 1997. 168-169., MAYER 1977. 163-164

Az 1904. januári számban Szabó Jenő arra bízta a papokat, hogy ne tartsák be az 1896-os pápai tilalmat. Május 28-ai számban Darányi Kálmán földművelésügyi minisztert kritizálta, mert „ruthén”-nek nevezte el a hegyvidéki akciót. A magyar szertartási könyvek hiányáról szintén 1904-ben írt Melles Emil, Szémán István és Demkó Kálmán. A ruszin parasztok právoszláviára való áttéréséről Demkó Kálmán és Romanecz Aladár írt. 1895. január 6-án, Budapesten görögkatolikus egyházközséget hoztak létre a Nemzeti Tornacsarnok vívótermében, az egyházközségnek a szervezését már 1892. április 3-án kezdték el. Egy budapesti egyházközség megalapításáról Kecskóczy Ödön már 1888-ban cikket írt a *Kelet* című lapban. Akkoriban 2757 fő tartozott az egyházközséghez, 1904-re már 5806 fő élt ott, amiből 4000 ezer fő a munkácsi egyházmegyéből származott. Mivel az egyházközség számottevő része magyar volt, ezért úgy vélték, hogy a liturgiát is magyarul kell tartaniuk. A Belügyminisztérium 1904. augusztus 17-én hagyta jóvá a megalakulást, ami 1905. január 8-én alakult meg hivatalosan, november 15-től pedig már működésbe is lépett. Az első lelkész Melles Emil lett, az első szentmisét december 17-én tartották meg.¹⁰⁸ A megalakulást követően vitás helyzet alakult ki az egyházközség hovatartozásáról. Nem volt tisztázva, hogy a munkácsihoz vagy az eperjesihez csatolják. Majd amikor a bejegyzésre került sor az esztergomi római katolikus főegyházmegyéhez csatolták. Templomuknak a mai Rózsák terén található templomot kapták meg, ahol magyarul végeztek liturgiát a pápai tiltás ellenére is.¹⁰⁹

2.6 A hajdúdorogi egyházmegye megalapítása

1896. június 27-én Budapesten az Egyetemi templomban Újhelyi Andor magyar nyelven tartott ünnepélyes liturgiát. A magyar liturgiának a vártnál nagyobb következményei lettek. Az újságok már a liturgia előtti nap beszámoltak a készülő eseményről, ezért elég nagy tömeg gyűlt össze. A magyar liturgia híre Rómába is eljutott. A Szentszék szeptember 2-án kiadott rendelete szerint betiltotta a magyar nyelv használatát a liturgiában, valamint elrendelte, hogy a magyar liturgikus könyveket számolják fel. A médiában Róma határozata vitát generált, az egyházi lapok a Szentszék támogatását a liberális sajtó viszont elítélte az intézkedést.¹¹⁰ Ekkoriban a magyar egyházközségekben már kialakult az a szokás, hogy a liturgia titkos részeit, amit csak a pap végez el, azt liturgikus nyelven, a többit pedig már magyarul végezték.¹¹¹

Bánffy Dezső miniszterelnök Kováts József képviselőnek 1896. szeptember 5-én adott választ. Elmondta, hogy először a magyar liturgia engedélyezését kell elérni a Szentszéknél, amelyben számíthat a kormány támogatására, aztán foglalkozhatnak az egyházmegye felállításával.

¹⁰⁸ MAYER 1977. 167-168.

¹⁰⁹ BOTLIK 1997. 169-170.

¹¹⁰ PIRIGYI 1990. II. köt. 96-97.

¹¹¹ JANKA 1999. 68.

A magyar kormány először 1897-ben kérte a magyar nyelv engedélyezését Rómától, de ezt elutasították. 1897. szeptember 8-án Wlassics Gyulát bízták meg azzal, hogy újabb kérelmet juttasson el a Szentszékhez. A kormány kéréseit nem teljesítették, de az eddig elkészült magyar liturgikus könyvek liturgián kívüli használatát engedélyezték.¹¹²

A magyar nyelv betiltása természetesen nem tetszett a magyar görögkatolikusoknak és ez ellen tenni is szerettek volna. Hosszas egyeztetés után 1898-ban megalapították Budapesten a Görög Szertartású Magyarok Országos Bizottságát, elnökének Szabó Jenőt választották meg. A bizottsághoz 113 parókia csatlakozott.¹¹³ Célul tűzték ki a magyar nyelv, mint liturgikus nyelv elismerésének kiharcolását, a Gergely-naptár bevezetését, valamint mozgalmuk eredeti jellegének a visszaállítását. Eltervezték még egy zárandoklatot is Rómába, hogy ott győzzék meg a pápát. 1900-ban jutottak Rómába 461 zárandok részvételével, akiket Vályi János eperjesi püspök vezetett. Később Firczák Gyula munkácsi püspök is csatlakozott hozzájuk. A látogatás azonban nem ment zökkenőmentesen, mivel a főudvarmesteri hivatalban megszerették volna akadályozni a görögkatolikusok találkozását a pápával. Ugyan is a megbeszélte időpont az március 7-9 közötti idő volt, de nem kértek erről írásbeli határozatot. A görögkatolikus küldöttség már március 6-án oda ért, a hivatalban úgy vélték, hogy szegénységben élő papok úgysem fogják kihúzni 4-5 napon keresztül Rómában, mivel a főudvarmester azt mondta, hogy csak március 13-án fogadja majd őket a pápa. Firczák és Vályi püspök Rampolla bíboros, vatikáni államtitkárhoz fordultak, aki segített nekik a találkozó lebonyolításában. A XIII. Leó pápa március 9-én fogadta őket. Vályi püspök arra kérte a szentatyát, hogy hagyja jóvá a magyar nyelv liturgikus alkalmazását. A pápa ekkor még nem adott eleget a kérésnek, de zárandoklat bizonyította, hogy nagy létszámú magyar tartozik a görögkatolikus egyházhoz és azoknak helyzetét valamely módon rendezni kell.¹¹⁴

Az országos bizottság csak később látta be, hogy először egy magyar püspökséget kell felállítani ahhoz, hogy a későbbiekben a magyar nyelvű liturgiát is engedélyezzék. A bizottság 1911-ben azt kérte a kormánytól, hogy járjon közben Rómánál egy nem magyar nyelvű magyar püspökség felállítása érdekében. Az országos bizottság azt kérte, hogy az egyházmegye liturgikus nyelve ógörög legyen, magyarul pedig népi énekeket énekelhessenek úgy, mint a római katolikusok.¹¹⁵ A kormány viszont csak akkor szándékozott új egyházmegyéket felállítani, ha a magyar nyelv kérdése rendeződött. Később azonban a kormány álláspontja is változott. Ekkoriban volt napirenden a tízévente megszavazásra kerülő véderőtörvény, ami a külpolitikai helyzet miatt és az uralkodó elvárása szerint a hadsereg költségvetésének növelését kívánta. A kormány parlamenti többségének ellenére a

¹¹² SZANTNER 2010. 123.

¹¹³ VÉGHSEŐ 2019. 64–65.

¹¹⁴ SZANTNER 2010. 126–128.; VÉGHSEŐ-KATKÓ: 193–196. számú dokumentum.

¹¹⁵ PIRIGYI 1990. II. köt. 105–107.

szavazás eredménye nem volt garantált. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és Tisza István azt kérte az uralkodótól, hogy a magyar nemzeti érdekeket figyelembe véve állítsa fel a hajdúdorogi magyar egyházmegyét és a parlament megszavazza a véderőtörvényt.¹¹⁶

Ferenc József Lippay Bertalan festőművészt küldte el Rómába, aki jó ismeretségei révén el tudott jutni a pápához és az uralkodó személyes kérését át is adta neki. Lippay levelezéséből kiderül, hogy az uralkodó milyen nagy érdeklődéssel kíséri az ügy alakulását, mivel Lippayt Ferenc József személyes megbízottként küldte el Rómába, amit a Szentszék befolyásos emberei figyelembe is vettek. Nemcsak az új egyházmegye felállításával kapcsolatban kereste meg a szentszéket, az USA-ba szerettek volna még kinevezni egy magyar érzelmű görögkatolikus helytartót, de ezt a folyamat időigényessége miatt a magyar kormány elvetette. Az egyházmegyével kapcsolatos kérés pozitív fogadtatásban részesült. Ezt követően kezdődtek meg a tárgyalások, a Szentszéknek két feltétele volt: az egyik az az volt, hogy a magyar püspöki kar fogadja el az új egyházmegye megalapítását, valamint a magyar kormánynak kell az egyházmegye alapítási költségeit kifizetnie.¹¹⁷

Az egyházmegyéhez tartozó parókiák megvitatását 1912 február 8-án került sor. A kormány nevében jelen volt Andor György, a Firczák Gyulát Papp Antal, az eperjesi püspököt Kovaliczky Kornél, Vaszary Kolost pedig Rajner Lajos képviselte. Az egyházmegye megalapítása ellen legfőképpen a Propaganda Kongregáció vezetője Girolamo Maria Gotti és Demetriu Radu nagyváradi román püspök állt. Gotti bíboros a magyar nyelvű liturgiával kapcsolatban elutasító álláspontot képviselt. Miután eldöntötték, hogy az egyházmegye liturgikus nyelve az ógörög lesz, a bíboros csak ezt követően hagyott fel az egyházmegye megalapításának ellenzésével. Ettől függetlenül Gotti és munkatársai úgy hitték, hogy az ógörög nyelv bevezetése ellenére a magyar nyelv ugyan úgy használatban lesz, mint ezeket.¹¹⁸ Demetriu Radu nagyváradi román püspök hevesen ellenezte az új egyházmegye megalapítását, aki még Ferenc Ferdinánd trónörökösét is felkereste, s arra kérte, hogy akadályozza meg az egyházmegye megalapítását.¹¹⁹

A tárgyalások lezárását a sajtó 1912. április 13-án hozta le az újságban. Ferenc József május 6-án alapította meg az új egyházmegyét, az ezt követő hetekben a magyar parlamentben súlyos viták kezdődtek meg. Ez idő alatt két házelnök is lemondott majd Tisza István május 22-én lett házelnök, ellene tüntetés is indult, amelynek a feloszlításakor hat ember elhunyt. A véderőtörvényt június 4-én szavazták meg. Pár nappal később Tisza István ellen egy képviselő merényletet hajtott végre, de nem

¹¹⁶ VÉGHSEŐ Tamás – KATKÓ Márton Áron: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez*. II. kötet. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014. 45–46. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ–KATKÓ II. 2014.), PIRIGYI 1990. II. köt. 44–45.

¹¹⁷ VÉGHSEŐ Tamás: A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának közvetlen előzményei. In. *Athanasiana*, 2013, 35. sz. 112–113. (Továbbiakban: VÉGHSEŐ 2013.)

¹¹⁸ Uo. 113–117.

¹¹⁹ VÉGHSEŐ 2019. 70–71

járt sikerrel. A pápa június 8-án erősítette azt meg az egyházmegye megalapítását a *Christifideles Graeci* című bullában.¹²⁰

Első püspöknek Miklósy István zempléni főesperest nevezték ki 1913. április 21-én. Az egyházmegyéhez 162 parókia tartozott, ami 215 ezer hívet jelentett, ebből 183 ezer volt magyar. 120 ezer görögkatolikus magyar pedig nem került a hajdúdorogi egyházmegye fennhatósága alá.¹²¹ Annak ellenére, hogy az egyházmegye központjául Hajdúdorogot jelölték ki, a város annak feltételeit nem tudta megteremteni. Ideiglenes székhelyként felmerült Nyíregyháza és Nagykároly is. Miklósy püspök végül Debrecenre választotta. A városba való érkezésekor a főpásztort a város politikai és vallási vezetői, valamint hatalmas néptömeg köszöntötte.¹²²

A püspök hivatalának elfoglalása után úgy látszott, hogy az egyházmegyéhez csatolt román egyházközségek megbékéltek az újonnan fennált helyzettel. 1914. február 23-án egy a püspöknek címzett 20 kg-os csomag érkezett Csernoviczból. A levelet Kovács Anna álnéven adták fel. A püspök titkára Slepovszky János próbálta meg kinyitni azt egy baltával, de sajnos a csomagban található bomba felrobbant és Jaczkovics Mihály helynök, Csath Sándor ügyvéd és Slepovszky életébe került.¹²³ Eleinte a gázszivárgásra tanakodtak, de az odaérkező hatóságok megállapították, hogy bombarobbanás történt. Ekkoriban Magyarországon a hatóságok nem voltak bombamerényletek kivizsgálására, ezért a Bécsi Arzenált kérték fel a munkára. A rendőrség két egyént tartóztatott le Ilja Cataraut és Timoftei Kirilovot. A felelősségrevonás azonban nem történt meg az első világháború kitörése miatt. Catarau azonban 1937-ben halála előtt bevallotta, hogy ő hajtotta végre a merényletet.¹²⁴

¹²⁰ VÉGHSEŐ 2013. 120–121.

¹²¹ VÉGHSEŐ 2019. 71–72.

¹²² PIRIGYI 1990. II. köt. 115–116.

¹²³ Uo.

¹²⁴ KATKÓ Márton Áron: Az 1914-es debreceni merénylet. In: VÉGHSEŐ Tamás: A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai, Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2010. 289–317.

ÖSSZEFOGLALÓ

Szakedolgozatban a hajdúdorogi mozgalom történetével foglalkoztam. Célul tűztem ki, hogy az újabb szakirodalmi munkák eredményeit feldolgozva mutassam be azt az utat, amely a hajdúdorogi egyházmegye felállításához vezetett. Témaválasztásomat személyes kötődésem is motiválta. Görögkatolikus vallású vagyok, és szerettem volna elmélyíteni a vallásom történetével kapcsolatos tudásomat.

A szakedolgozat két fejezetből tevődik össze. Az első fejezetben a görögkatolikusok történetét taglalom a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye megalapításáig. A görögkatolikusok története a 16-17. században kezdődött. Bemutatásra került a tridenti és firenzei zsinat hatása a keleti keresztény közösségekkel való kapcsolat újjáépítésében, valamint szó volt még a breszti és az ungvári unióról is.

A második fejezetben a hajdúdorogi mozgalmat mutattam be a kezdetektől a hajdúdorogi egyházmegye megalapításáig. A magyar görögkatolikusok nem használhatták saját anyanyelvüket a liturgiában, románul és szlávul végezték a liturgiát. Először magyar liturgikus könyveket kezdtek el fordítani (Krucsay-fordítás – 1793). Ekkoriban már a liturgia egy részét magyarul végezték, de hogy az jobban elterjedjen, az országgyűlést kérték arra, hogy a fordítások költségét az állam vállalja át. A kérést azonban elutasították. 1848-ban a magyar forradalom miatt a liturgikus könyvek fordítása lekerült a napirendről. A szakedolgozat tartalmazza még az 1869-es népszámlálás vallási adatait is, ami alapján megtudhatjuk, hogy görögkatolikusuk Erdélyben, valamint Kelet-Magyarországon voltak jelen nagyobb számban. 1868-ban került sor a hajdúdorogi kongresszusra, ahol 52 egyházközség képviseltette magát. Kérvényt küldtek a magyar országgyűlésnek, amiben egy magyar nyelvű egyházmegye felállításáért folyamodtak. A kérések részleges teljesítésére csak 1873-ban került sor, amikor is megalapították a hajdúdorogi vikariátust. Ezt követően több kísérletet tettek az egyházmegye felállítására. 1881-ben intéztek újabb kérvényeket az országgyűléshez, ezt követően több mint tíz éven keresztül nem foglalkoztak az ügygel. A millenniumi ünnepségek adtak újabb lendületet a mozgalomnak, amikor 1896-ban magyar nyelvű görögkatolikus liturgiát tartottak Budapesten. A liturgia híre nagy port kavart. Ezt követően Róma a magyar nyelv használatát is betiltotta a liturgiában. 1902-ben megalakult a Magyar Görögkatolikusok Egyesülete, amely elsődleges célként a hajdúdorogi egyházmegye felállítását tűzte ki, s csak másodsorban kérte a magyar nyelv kánoni jóváhagyását. 1911-ben a magyar görögkatolikusok a magyar kormányhoz folyamodtak az egyházmegye felállításával kapcsolatban. A kialakult külpolitikai helyzet miatt a véderőtörvény elfogadása került napirendre a parlamentben, amely kérdést Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és Tisza István egybekötött a magyar egyházmegye megalapításával. A kormány arról

biztosította I. Ferenc József királyt, hogy keresztülviszi a magyar törvényhozáson a véderőtörvény elfogadását. A Tisza a kormánypárt (Nemzeti Munkapárt) vezetőjeként e felajánlásért azt kérte cserében, hogy az uralkodó járjon közbe a római Szentszéknél a magyar görögkatolikus egyházmegye felállítása érdekében. Ilyen előzmények után került sor 1912. május 6-án a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye megalapítására, melynek hivatalos nyelveként az ógörögöt jelölték meg. Ezzel a magyar görögkatolikusok céljaikat nagyrészt elérték, hiszen már csak a magyar liturgia bevezetése váratott magára. Céljaik alakulásában a nagypolitika is közrejátszott, ennek ellenére bebizonyosodott, hogy megérte az évtizedeken át tartó küzdelem.

РЕЗЮМЕ

У своїй дипломній роботі займався історією руху в Гайдудорозі. Метою було представити шлях, який привів до створення Гайдудорозької єпархії, спираючись на результати недавньої літератури. Вибір теми був також мотивований моєю особистою прихильністю. Я греко-католик і хотів поглибити свої знання з історії моєї релігії.

Дипломна робота складається з двох розділів. У першому розділі описано історію греко-католиків до заснування Мукачівської греко-католицької єпархії. Історія греко-католиків почалася в 16-17 століттях. Представлено вплив Тридентського і Флорентійського соборів на відновлення відносин зі східними християнськими громадами, а також розглянуто Брешійську та Унгварську унії.

У другому розділі описано рух у Гайдудорозі від його зародження до заснування Гайдудорозької єпархії. Угорські греко-католики не мали права використовувати свою рідну мову в літургії і проводили її румунською та слов'янською мовами. Вперше почали перекладати угорські богослужбові книги (переклад Кручаї - 1793 р.). На той час частина літургії вже відправлялася угорською мовою, але щоб зробити її більш поширеною, до парламенту звернулися з проханням взяти на себе витрати на переклади. У 1848 році Угорська революція займалася питанням перекладу літургійних книг з порядку денного. Робота також включає релігійні дані перепису населення 1869 року, які показують, що греко-католики були більш численними в Трансільванії та Східній Угорщині. У 1868 році відбувся з'їзд у Гайдудорозі, на якому було представлено 52 парафії. Вони надіслали петицію до угорського парламенту з проханням про створення угорськомовної єпархії. Часткове задоволення прохань відбулося лише у 1873 році, коли було засновано Гайдудорозьке вікаріатство. Згодом було зроблено ще кілька спроби заснувати єпархію. 1881 року до сейму було подано чергові петиції, після чого справа не розглядалася понад десять років. Новий поштовх руху дало святкування тисячоліття, коли в 1896 році в Будапешті відбулася угорськомовна греко-католицька літургія. Звістка про літургію викликала сенсацію. Згодом Рим заборонив використання угорської мови в літургії. У 1902 році було засновано Угорське греко-католицьке об'єднання, головною метою якого було створення єпархії в Гайдудорозі, і лише в другу чергу - канонічне затвердження угорської мови. Через зовнішньополітичну ситуацію на порядок денний парламенту було винесено прийняття Закону про оборону республіки, який прем'єр-міністри Карой Хуен-Гедерварі та Іштван Тиса поєднали із заснуванням угорської єпархії. Уряд запевнив короля Франца Йосифа I, що проштовхне через угорський парламент прийняття закону про захист людей похилого віку. В обмін на цю обіцянку Тиса, як лідер правлячої партії (Національна робітничка партія), звернувся до імператора з проханням звернутися до Святого Престолу в

Римі з проханням заснувати греко-католицьку єпархію в Угорщині. Саме на цьому тлі 6 травня 1912 року була заснована Гайдудорозька греко-католицька єпархія, офіційною мовою якої стала старогрецька. Цим угорські греко-католики значною мірою досягли своїх цілей, оскільки залишалося лише запровадити угорську літургію. Велика політика зіграла свою роль у розвитку їхніх цілей, але це виявилось вартим десятиліть боротьби.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

I. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

1. GMFL IV-2-a 18.d. 62. Görögkatolikus Metropóliai és Főegyházmegyei Levéltára IV-2-a Hajdúdorogi Esperesi Levéltár iratai. Egyházigazgatási iratok 1827-1938.
2. GMFL IV-2-a 24.d. 62.

II. PUBLIKÁLT FORRÁSOK

3. *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai.* Összeállította: Sebők László. TLA Teleki László Intézet – KSH Népszámlálás – KSH Levéltár, Budapest, 2005.

III. FORRÁSGYŰJTEMÉNYEK

4. VÉGHSEŐ Tamás – Katkó Márton Áron: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez.* I–II. kötet. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014.

IV. KÉZIRATOK

5. DARKÓ Jenő: *A görög szertartásúak története Magyarországon (1000–1792).* Kandidátusi értekezés. Tortoma Kiadó, Budapest, 1994.
6. GRIGÁSSY Gyula: *A magyar görög katolikusok legújabb története.* Kézirat. Ungvár, Unio könyvnyomda, 1913.
7. LÁSZLÓ Gézané: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig.* Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, ELTE BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2013.
8. MOLNÁR Ferenc: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története 1848-1849-ben.* Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, ELTE BTK, Történettudományi Doktori Iskola, 2018.
9. SZANTNER Viktor: *A Hajdúdorogi Egyházmegye története a kezdetektől 1920-ig.* Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, ELTE BTK, Történettudományi Doktori Iskola, 2010.

V. MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

10. BENDÁSZ István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.
11. BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997.
12. FARKAS Lajos: *Egy nemzeti küzdelem története.* Kilián, Budapest, 1896.
13. JANKA György: *A 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye története.* Hajdúdorogi Egyházmegye, Nyíregyháza, 2014.
14. MAYER Mária: *Kárpátukrán (Ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910.* Akadémiai kiadó, Budapest, 1977

15. NYIRÁN János: *Az első magyar nyelvű liturgiafordítás Lupess István 1814-es kéziratában.* Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2011.
16. PETRUS Jenő: *A magyarság önvédelme a keleti ritusu egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen.* Csokonai Nyomda és Kiadó-részvénytársaság, Debrecen, 1897.
17. PIRIGYI István: *A magyarországi görögkatolikusok története.* I–II. kötet. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990.

VI. TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

18. JANKA György: A hajdúdorogi külhelynökség története. In: *Liturgikus örökségünk I.* Szerk.: IVÁNCsó István. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2002. 8-11.
19. JANKA György: A magyar görögkatolikusok első naggyűlése Hajdúdorogon 1868-ban. In: *Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez.* Szerk.: Végheő Tamás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2019. 28-47.
20. JANKA György: A magyar liturgikus nyelv és a Makói Görög Katolikusok. In: *Athanasiana*, 1999. 9. sz. 63-68.
21. JANKA György: A munkácsi egyházmegye felállítása. *Athanasiana*, 1997. 4. sz. 57-81.
22. JOBBÁGY András: Nemzet és/vagy vallás. A magyarországi görögkatolikusok identitása és liturgikus nyelve. In: *Egyháztörténeti Szemle*, XV/1, 2014. 41.
23. KATKÓ Márton Áron: Az 1914-es debreceni merénylet. In: VÉGHSEŐ Tamás: *A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2010. 289-317.
24. MOLNÁR Ferenc: A magyarországi ruszin egyházszervezet kialakulása és fejlődése. In: *„Ruszin voltam, vagyok, leszek...”*. Szerk.: FEDINEC Csilla - CSERNICKÓ István. Charta XXI Egyesület Gondolat kiadó, Budapest 2019. 74-77.
25. MOLNÁR Ferenc: Vázlatok Pásztélyi Kovács János Munkácsi püspök (1874–1891) életéről. In: *Szabad nemzet szabad hazában.* Szerk.: VARGA Zsuzsanna, MELKOVICS Tamás. L'Harmattan kiadó, 2021. 169-174.
26. VÉGHSEŐ Tamás: A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának közvetlen előzményei. In: *Athanasiana*, 2013, 35. sz. 112-121.
27. VÉGHSEŐ Tamás: Az ungvári unió előzményei, létrejötte, eredménye. Interneten: In: *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon.* Szerk.: TERDIK Szilveszter. Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020. 38-45.

28. VÉGHSEŐ Tamás: *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás. Magyar görögkatolikusok.* Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2023. 14-30.
29. VÉGHSEŐ Tamás: Hajdúdorog 1868 – Hajdúdorog 1912. In: *Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez.* Szerk.: VÉGHSEŐ Tamás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2019. 61-72.
30. VÉGHSEŐ Tamás: Kísérlet egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására 1881-ben. In: *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára.* Szerk.: Somorjai Ádám – Zombori István. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2016. 320-324.
31. VÉGHSEŐ Tamás: A hajdúdorogi mozgalomtól a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításáig (1868–1912). In: *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon.* Szerk.: TERDIK Szilveszter. Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020. 335.

VII. DIGITÁLIS ADATBÁZISOKBÓL ÉS A VILÁGHÁLÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

32. VÉGHSEŐ Tamás: *A görögkatolikusság szerepe a ruszin-magyar kapcsolatokban.* Az előadás az Együtt az úton – magyarok és ruszinok című konferencián hangzott el 2018. február 3-án, Nyíregyházán. (Rendező – az Országos Ruszin Önkormányzattal együttműködve – a Charta XXI Egyesület.) Interneten: <https://chartaxxi.eu/veghseo-tamas-a-gorogkatolikussag-szerepe-a-ruszin-magyar-kapcsolatokban>. [Megtekintés ideje: 2024.04.10.]

FÜGGELÉK

1. sz. melléklet. A magyar zarándokcsoport vezetői Rómában¹²⁵

¹²⁵ JANKA 2014. 21.

2. sz. melléklet. A Hajdúdorogi Egyházmegye alapítóbullája ¹²⁶

¹²⁶ <https://hd.gorogkatolikus.hu/rolunk-a-hajdudorogi-egyhazmegye-alapito-bullaja> [Letöltés ideje: 2024. május 14.]

3. sz. melléklet. Farkas Lajos portréja¹²⁷

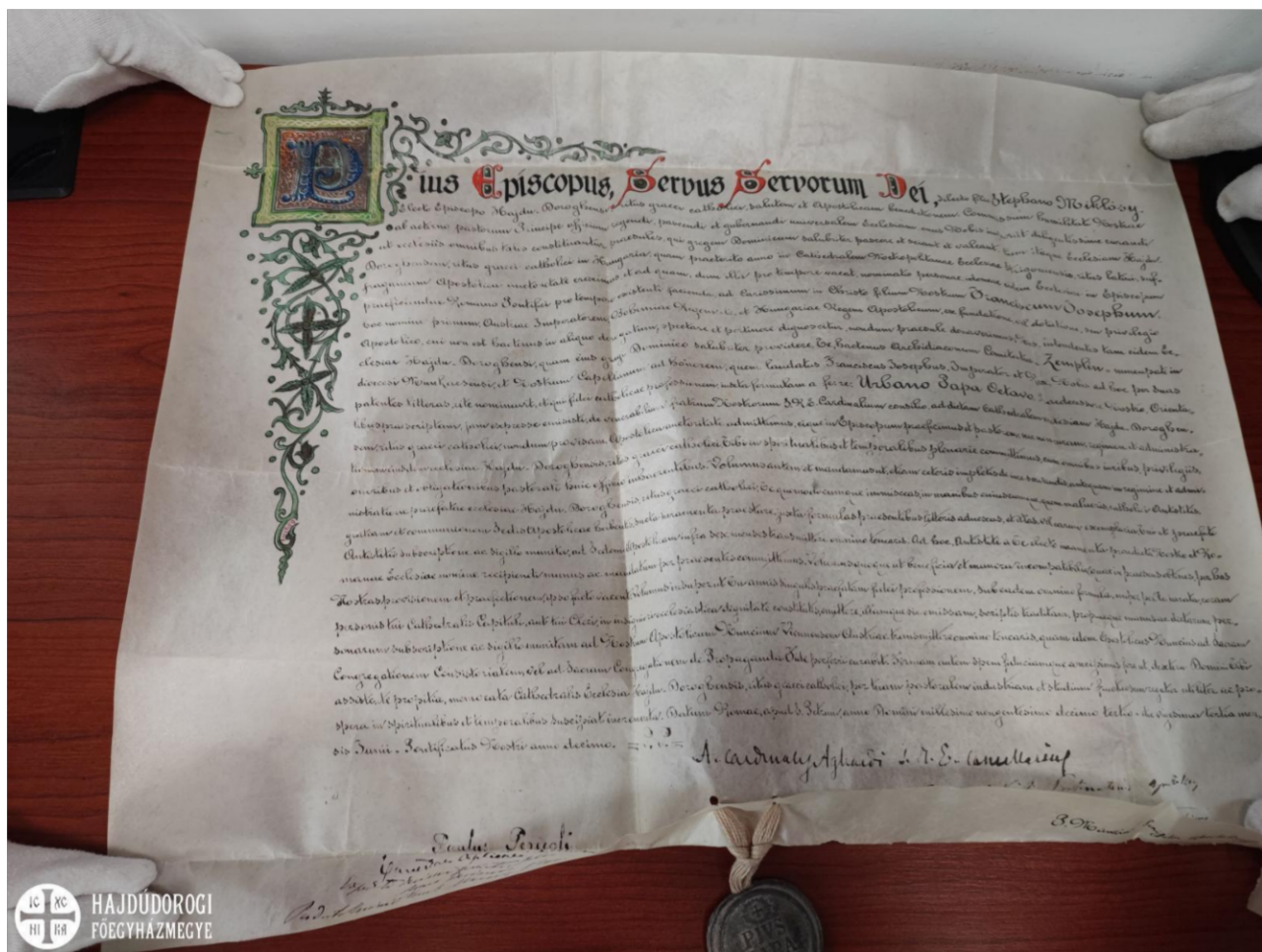
¹²⁷ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/f-9B56/dorogi-farkas-lajos-9B69/> [Letöltés ideje: 2024. május 14.]

4. sz. melléklet. Mészáros Károly portréja ¹²⁸

¹²⁸ <https://magyarnemzetinevter.hu/szemelyi-nevter/?id=671520&date=2024-04-14> [Letöltés ideje: 2024. május 14.]

5. sz. melléklet. Miklós István pápai kinevezése ¹²⁹

¹²⁹ <https://hd.gorogkatolikus.hu/Adja-Isten,-hogyan-velunk-es-altalunk-emelkedhessen-tovabb-gorogkatolikus-egyhazunk--110-eves-a-Hajdudorogi-Egyhazmegye--2022-junius-03> [Letöltés ideje: 2024. május 14.]